

Asianomistajana rikosprosessissa

Ohje asianomistajalle tuomittujen korvausten perinnästä

Case: Helsingin käräjäoikeus

Kuusisto, Henna-Riikka

Laurea-ammattikorkeakoulu
Hyvinkää

Asianomistajana rikosprosessissa
Ohje asianomistajalle tuomittujen korvausten perinnästä
Case: Helsingin käräjäoikeus

Henna-Riikka Kuusisto, 0802006
Liiketalous
Opinnäytetyö
Huhtikuu, 2013

Henna-Riikka Kuusisto

Asianomistajana rikosprosessissa. Ohje asianomistajalle tuomittujen korvausten perinnästä. Case: Helsingin käräjäoikeus

Vuosi 2013 Sivumäärä 39

Opinnäytetyöni aihe liittyy työhöni Helsingin käräjäoikeudessa, jossa hoidan käräjäsihteerin tehtäviä. Käsittelen opinnäytetyössäni asianomistajan asemaa rikosprosessissa ja sitä, kuinka asianomistaja saa perittyä tuomioistuimen hänelle tuomitsemat korvaukset. Opinnäytetyöni liitteenä oleva ohje on tehty yhteistyössä työpaikkani henkilöstön kanssa.

Opinnäytetyöni tavoitteena on tarkastella asianomistajan asemaa rikosprosessissa ja kartoittaa korvauksia, joihin asianomistaja on oikeutettu. Toiminnallisena osuutena syntyvän ohjeen tavoitteena on helpottaa käräjäsihteereitä heidän neuvoessaan asianomistajia korvausten perinnässä. Ohje voidaan lähettää myös suoraan asianomistajalle.

Teoriaosuuden alussa tarkastelen oikeuskirjallisuuden ja lakien avulla asianomistajan asemaa rikosprosessissa. Tarkastelen myös hieman sitä, mistä vahingoista asianomistaja voi korvausta hakea sekä mistä ja miten asianomistaja voi periä tuomittuja korvauksia. Olen haastatellut tiedonhankintatarkoituksessa Valtiokonttorin lakiasiainpäällikköä. Käyn läpi prosessin etenemistä käräjäoikeudessa. Tässä kohden hyödynnän omaa ammattikokemustani käräjäsihteerinä.

Asiasanat: asianomistaja, käräjäoikeus, perintä, rikosprosessi, vahingonkorvaus

Henna-Riikka Kuusisto

Injured party in the criminal process. Instruction to injured party for inherit convict damages. Case: Helsinki District Court

Year	2013	Pages	39
------	------	-------	----

My thesis is related to my work in Helsinki District Court, where I take care of the tasks of district court secretary. The thesis deals with the role of the injured party of the criminal process, and how he can inherit courts convicted damages to him. The guide which is attached to the thesis is made in collaboration with the staff from my work.

The goal of this thesis is to examine the role of the injured party in a criminal process, and to survey damages to which injured party is entitled. The instruction which arises from the functional part is made for district court secretaries to make it easier for them when advising the injured party to inherit damages. The instruction can also be sent directly to the injured party.

At the beginning of the theory part I examine about injured party`s status in the criminal process and I take knowledge from legal literatures and laws. I am also examining about which accidents the injured party can get damages for and how and where the injured party can inherit the convicted damages. I`m interviewed for informational purposes the State Treasury`s the head of legal issues. I`m going through how the process proceeds in District Court. At this point I benefit my own skills at district court secretary.

Keywords: injured party, District Court, encashment, criminal process, damages

Sisällys

1	Johdanto ja työn tavoitteet.....	7
2	Asianomistajana rikosprosessissa.....	8
2.1	Asianomistaja	9
2.2	Asianomistajan avustaja ja tukihenkilö	10
2.2.1	Avustaja oikeusavun kautta	11
2.2.2	Tuomioistuimen asianomistajalle määräämä avustaja	13
2.2.3	Tuomioistuimen asianomistajalle määräämä tukihenkilö.....	14
2.3	Esitutkinta asianomistajan kannalta	15
2.3.1	Esitutkinnan vaiheet	16
2.4	Syyttäjän rooli asianomistajan rinnalla	18
2.4.1	Syyttäjän asema ja tehtävät	19
2.4.2	Syyttäjän velvollisuus asianomistajaa kohtaan	20
2.5	Asian tuomioistuinkäsittely.....	21
2.5.1	Valmistelevat toimet	22
2.5.2	Asian pääkäsittely.....	23
2.5.3	Pääkäsittelyn jälkeen.....	26
3	Asianomistajan vahingonkorvausvaatimus ja sen periminen	26
3.1	Vahinkolajit	27
3.1.1	Henkilövahingot	27
3.1.2	Esinevahingot	28
3.1.3	Varallisuusvahingot	29
3.2	Korvaukset suoraan vastaajalta	29
3.3	Korvaukset ulosoton kautta	30
3.4	Korvaukset valtiokonttorin kautta	31
4	Ohjeen laatimisprosessi ja työn tulosten arviointi.....	34
	Lähteet	36
	Kuviot..	37
	Liitteet.....	38

Laki- ja lyhenneluettelo

ETL	Esitutkintalaki aikaisempi 30.4.1987/449 / uusi 22.7.2011/805
OAL	Oikeusapulaki 5.4.2002/257
OK	Oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4
RikVahL	Rikosvahinkolaki 29.12.2005/1204
ROL	Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11.7.1997/689
UK	Ulosottokaari 15.6.2007/705
VahL	Vahingonkorvauslaki 31.5.1974/412
YSjäL	Laki yleisistä syyttäjistä 11.3.1997/199
laki luvan saaneista oikeudenkäyntiavustajista	17.6.2011/715

1 Johdanto ja työn tavoitteet

Suoritin oikeustradenomiharjoitteluni tuomioistuinlaitoksen palveluksessa. Sain harjoittelun jälkeen töitä Helsingin käräjäoikeudesta käräjäsihteerinä. Halusin löytää opinnäytetyölleni työelämälähtöisen aiheen, josta olisi apua käräjäsihteerin työssä.

Asianomistajat eli rikoksen uhrin tulevat usein käsittelyn jälkeen kyselemään käräjäsihteeriltä, miten saivat heille tuomitut korvaukset perittyä. Käräjäoikeudella ei ole korvausten perimiseen yleistä ohjetta, jonka voisi antaa asianomistajille, joten korvausten perimistä joudutaan selostamaan asianomistajille. Näin päädyin valitsemaan opinnäytetyöni aiheeksi asianomistajalle tuomittujen korvausten perinnän.

Työni tavoitteena on tarkastella asianomistajan asemaa rikosprosessissa ja kartoittaa korvauksia, joihin asianomistaja on oikeutettu. Työn toiminnallisena tavoitteena on laatia käräjäoikeuden käyttöön ohje, johon sisällytän tiivistetysti, miten ja mistä korvauksia voi periä. Ohjeen tarkoituksena on helpottaa käräjäsihteerien työtä heidän neuvoessaan asianomistajaa korvausten perinnässä. Mahdollisesti ohjeen voisi jopa lähettää suoraan asianomistajille. Opinnäytetyön teoriaosiokin voi toimia sihteerien apuna. Varsinkin uusille sihteerille opinnäytetyöstä ja siihen liittyvästä ohjeesta voisi olla hyötyä. Olen sopinut työni tekemisestä Helsingin käräjäoikeuden osaston 8 osastonjohtajan Riitta Savolaisen kanssa, joka on myös jäsenenä käräjäoikeuden koulutustiimissä.

Ville Kankaanpää on tehnyt (Asianomistajan korvausvaatimukset ja niiden käsittely käräjäoikeudessa, 2010) Laurea-ammattikorkeakoululle opinnäytetyön, jonka tavoitteena oli laatia ohje asianomistajille siitä, miten he voivat esittää oikeudenkäynnissä vahingonkorvausvaatimuksen. Minun työni eroaa tästä siten, että laadin asianomistajille ohjeen siitä, miten hän voi periä käräjäoikeuden tuomitsemat korvaukset.

Tiedonhankintatarkoituksessa haastattelen Valtiokonttorin lakiasiainpäällikköä Pekka Syrjästä korvausten saamisesta Valtiokonttorista. Oikeudellisina lähteinä käytän prosessi- ja vahingonkorvausoikeudellista lainsäädäntöä ja kirjallisuutta. Opinnäytetyöni etenee siten, että tarkastelen ensin toisessa luvussa asianomistajan asemaa ja roolia rikosasian oikeudenkäynnissä ja sitten kolmannessa luvussa vahingonkorvauksia ja niiden perintää. Viimeisessä luvussa vedän langat yhteen ja käsittelen opinnäytetyön laatimisprosessia.

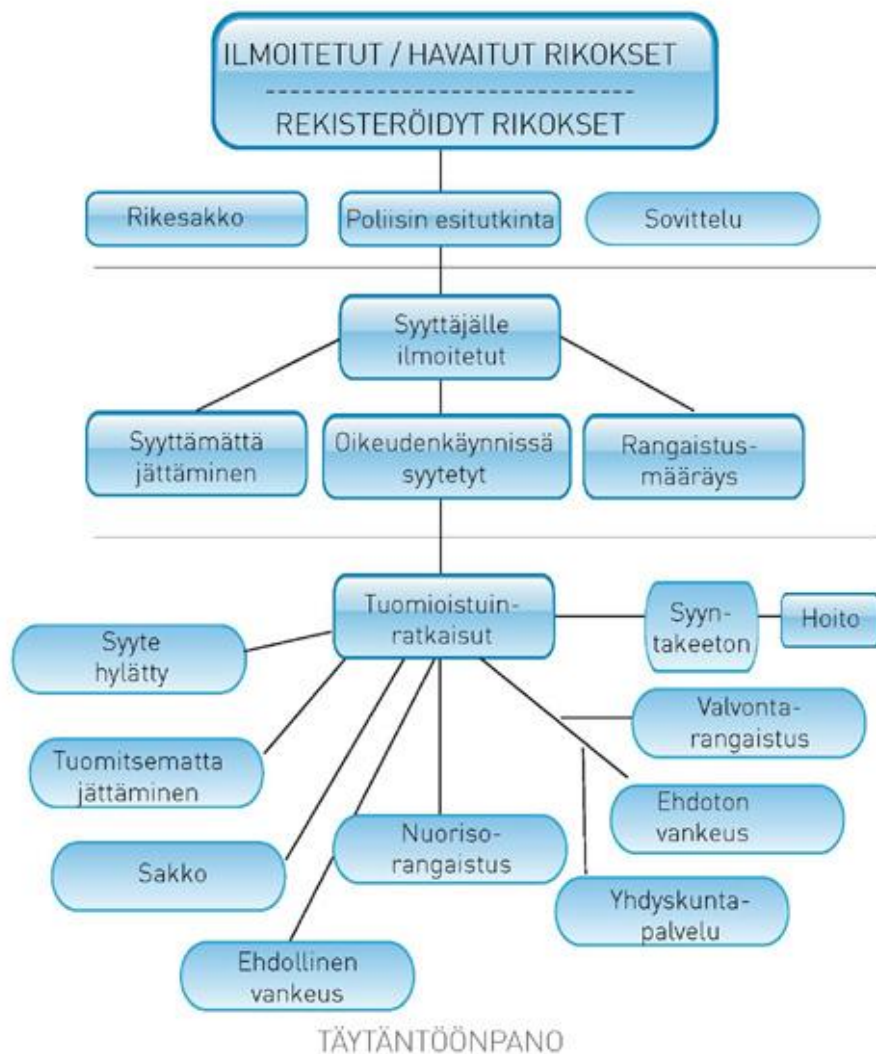
2 Asianomistajana rikosprosessissa

Rikosprosessi voidaan määritellä joko suppealla tai laajalla tavalla. Suppealla määritelmällä tarkoitetaan vain oikeudenkäyntivaihetta, jossa ratkaistaan rikosoikeudellinen vastuu väitetyn rikoksen johdosta. Laajalla määritelmällä tarkoitetaan myös esitutkintaa ja syyttäjän syyteharkintaa sekä oikeudenkäyntiä. Tällöin rikosprosessissa tutkitaan ja ratkaistaan oikeudellisesti säänneltyjä menettelyjä käyttäen epäillyn rikoksen johdosta syntynyt rikosoikeudellinen vastuu. (Jokela 2008, 5 - 6.)

Rikosprosessi koostuu esitutkinnasta, syyteharkinnasta, oikeudenkäynnistä tuomioistuimessa ja rangaistuksen tai muun seuraamuksen täytäntöönpanosta. Esitutkinnassa, josta kerron jäljempänä tarkemmin, pyritään selvittämään syytteen nostamista varten, mikä rikos on tapahtunut, missä ja miten se on tapahtunut, mitä vahinkoa se on aiheuttanut ja ketkä ovat tekijä, uhri ja todistajat. Tarvittaessa selvitetään asianomistajan yksityisoikeudelliset vaatimukset sekä rikoksen kohteeksi joutuneen omaisuuden mahdollinen palauttaminen asianomistajalle. Poliisiviranomainen hoitaa esitutkinnan suorittamisen, ja sen jälkeen asia siirtyy syyttäjälle, joka päättää syytteen nostamisesta. Mahdollisen syytteen nostamisen jälkeen asia siirtyy kärjäoikeuteen, jossa suoritetaan oikeudenkäynti. (Jokela 2008, 5 - 6.)

Rikosasioissa voi olla kyse esimerkiksi varkaudesta, rattijuopumuksesta, pahoinpitelystä tai muusta teosta, joka on rangaistavaa. Kärjäoikeuteen joutuu siis henkilö, joka on syyllistynyt esimerkiksi yhteen tai useampaan rangaistavaan tekoon. Oikeudenkäynnissä selvitetään, onko epäilty henkilö syyllistynyt rikokseen ja päätetään millainen rangaistus hänelle määrätään, jos hänen katsotaan syyllistyneen tekoon. Suurin osa asioista ratkaistaan pääkäsittelyssä, mutta joitakin pienempiä ja yksinkertaisimpia asioita voidaan ratkaista kirjallisessa menettelyssä, jos henkilö tähän suostuu. Yleisempiä kirjallisessa menettelyssä käsiteltäviä rikoksia ovat rattijuopumukset, jolloin tekijä on jo esitutkinnassa tunnustanut teon. Kärjäoikeuden istunnossa on yleensä paikalla syyttäjä, vastaaja eli rikoksesta syytetty, asianomistaja eli rikoksen uhri sekä kärjätuomari ja kärjäsihteeri. Tarvittaessa asiassa voidaan kuulla myös todistajia. Usein asianomistajalla on vahingonkorvausvaatimuksia, jotka ratkaistaan myös tuomion antamisen yhteydessä. Vastaaja ja asianomistaja voivat myös sovitella asiaa ennen oikeuden käsittelyä eli he voivat sopia rikoksella aiheutettujen vahinkojen korvaamisesta uhrille. Tästä huolimatta oikeus voi ottaa asian käsittelyyn. Näin tapahtuu varsinkin, jos kyseessä on jokin vakava rikos. (Oikeuslaitos 2012.)

RIKOSPROSESSIN KULKU

Kuvio 1: Rikosprosessin kulku
(Rise Rikosseuraamuslaitos. 2012.)

Kuviossa 1 havainnollistetaan kuinka rikosprosessi etenee rikoksen ilmoittamisesta täytäntöönpanoon asti.

2.1 Asianomistaja

Aina ei ole helppo ratkaista, kuka on asianomistaja, sillä laissa ei ole mitään yleismääritelmää asianomistajalle. Tarpeeksi selkeä ja yksityiskohtainen määrittely, josta olisi käytän-

nössä apua, ei liene edes mahdollista laissa. Yksi asianomistajan määritelmä on aineellisoikeudellinen määritelmä, jota kutsutaan myös Granfeltin määritelmäksi. Asianomistaja on rikoksen uhri eli henkilö, jota rikoksella on loukattu ja jolle on mahdollisesti rikoksen kautta syntynyt vahinkoa. Syyteoikeus ja oikeus saada muun muassa juridista apua tietyin edellytyksin ilman korvausta kuuluvat asianomistajan oikeuksiin. Laissa oikeudenkäynnistä rikosasioissa (ROL) on säädetty 1 luvun 17 §:ssä, että jos asianomistaja on kuollut, hänen leskellään ja lapsillaan on ensisijainen oikeus käyttää asianomistajan syyteoikeutta. Jos uhrilla ei ollut vaimoa tai lapsia, hänen vanhemmillaan ja sisaruksillaan on oikeus käyttää syyteoikeutta. Myös niissä tapauksissa, joissa ensisijaisen syyteoikeuden käyttäjä eli vaimo tai lapsi on epäiltynä rikoksesta, on vanhemmilla ja sisaruksilla oikeus käyttää syyteoikeutta. ROL:ssa säädetään myös samaan tapaan siitä, että jos asianomistaja kuolee ennen oikeudenkäyntiä, edellä mainituilla omaisilla on oikeus nostaa syyte ja ajaa sitä samoilla oikeuksilla kuin asianomistajalla olisi ollut, mikäli asianomistaja ei ollut vielä jättänyt syyttämistä jättämispyyntöä. (Helminen, Fredman, Kanerva, Tolvanen & Viitanen 2012, 174 - 176.)

Toinen tapa määritellä asianomistaja on oikeushyvän eli suojeleobjektin avulla. Asianomistajan määritelmä sidotaan rikosoikeudellisen oikeushyvän käsitteeseen, tai siihen onko henkilölle syntynyt rikoksen seurauksena yksityisoikeudellinen vaatimus. Asianomistaja on sen oikeushyvän haltija, jota on rikoksella loukattu ja jonka suojaksi kyseinen teko on säädetty rangaistavaksi. Rangaistussäännöksillä on oikeushyväopin mukaan tarkoitus suojella yhtä tai useampaa intressiä eli oikeushyvää. Intressi saattaa olla yksiselitteinen, esimerkiksi henkeen ja terveyteen kohdistuvissa rikoksissa. Näin yksiselitteistä se ei kuitenkaan ole monissa muissa rikoksissa. Silloin joudutaan yksinkertaisesti pohtimaan kenen oikeushyvää on loukattu. Esimerkiksi vaarantamisrikoksissa edellytetään jonkin ihmisen joutuneen vaaravyöhykkeeseen. Asianomistajia ovat tällaisessa tilanteessa ne henkilöt, jotka ovat joutuneet vaaravyöhykkeeseen ja joiden oikeushyvää siten on rikoksella loukattu. Asianomistajan määrittäminen edellä mainittujen tapojen perusteella on yksinkertaisempaa, jos kohteena on luonnollinen tai juridinen henkilö. Vaikeampaa asianomistajan määrittely on, jos rikos kohdistuu niin sanottuun yleiseen etuun eli esimerkiksi maan- ja valtionpetosrikoksissa tai kirjanpitorikoksissa. (Frände, Havanisi, Helenius, Koulu, Lappalainen, Lindfors, Niemi, Rautio & Virolainen 2012, 422 - 423.)

2.2 Asianomistajan avustaja ja tukihenkilö

Asian edetessä esitutkinnassa ja oikeudenkäyntiprosessissa asianomistaja voi joko itse ajaa asiaansa tai hankkia itselleen avustajan. Avustaja toimii henkilökohtaisesti oikeuteen kutsutun asianomistajan rinnalla. Toinen vaihtoehto on valtuuttaa asiamies edustamaan asianomistajaa, jota ei ole henkilökohtaisesti kutsuttu paikalle. (Jokela 2008, 97.) Vuoden 2013 alusta astui voimaan laki luvan saaneista oikeudenkäyntiavustajista. Tämän lakiuudistuksen johdosta vuoden 2013 jälkeen oikeudenkäyntiavustajana tai -asiamiehenä voi toimia vain asianajaja,

julkinen oikeusavustaja tai luvan saanut oikeudenkäyntiavustaja. Luvan saanti edellyttää ylempään oikeustieteellisen tutkinnon suorittamista ja asianajajatutkinnon tai tuomioistuinharjoittelun suorittamista tai vähintään vuoden työkokemusta joko syyttäjän tehtävissä tai muussa tehtävässä, joka perehdyttää oikeudenkäyntiavustajan tai -asiamiehen tehtäviin. Avustajan tai asiamiehen tulee myös olla toimintakelpoinen eikä hän saa olla konkurssissa. (Laki luvan saaneista oikeudenkäyntiavustajista 2 §.)

Lupaa haetaan kirjallisesti oikeudenkäyntiavustajalautakunnalta. Tämä lautakunta valvoo avustajien toimintaa yhdessä oikeuskanslerin ja asianajajaliiton yhteydessä toimivan valvontalautakunnan kanssa. Tieto luvan saaneista avustajista merkitään oikeudenkäyntiavustajalautakunnan pitämään julkiseen luetteloon. Luvan saaneen oikeudenkäyntiavustajan tulee hoitaa tehtävänsä rehellisesti ja tunnollisesti. Jos avustaja rikkoo jotain velvollisuuttaan ja oikeudenkäyntiavustajalautakunta muiden tahojen kanssa katsoo, voidaan avustaja poistaa avustajien luettelosta. (Laki luvan saaneista oikeudenkäyntiavustajista 3, 6 - 9 §.)

2.2.1 Avustaja oikeusavun kautta

Asianomistajan avustaja voidaan määrätä joko oikeusapulain tai oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain nojalla. Käsittelen näitä erikseen kahdessa seuraavassa luvussa. Maksuton oikeusapujärjestelmä on syntynyt sen vuoksi, että vähävaraisella asianomistajalla tulee olla mahdollisuus avustajaan siinä kuin varakkaammallakin. Yksi oikeusturvan keskeisimmistä elementeistä on saada oikeusapua riippumatta taloudellisesta varallisuudesta. Ilman oikeusapua vähävaraisilla henkilöillä ei välttämättä olisi samoja edellytyksiä hankkia itselleen avustajaa kuin varakkaimmilla. (Jokela 2008, 107.)

Oikeusapua myönnetään valtion varoista oikeusapulain 1 luvun 1 §:n nojalla sellaiselle henkilölle, joka tarvitsee lainopillista apua oikeudellisessa asiassa eikä kykene itse maksamaan asian hoitamiseen liittyviä kustannuksia taloudellisen tilanteensa vuoksi. Oikeusapua ei anneta yhtiölle eikä yhteisölle. Oikeusapu käsittää oikeusavustajan oikeudellisen neuvonnan, tarpeelliset valmistavat toimenpiteet ja avustamisen tuomioistuimessa sekä muut käsittelyn vaatimat välittömät menot. Valtion varoista maksettavalle oikeusavulle on säädetty tiettyjä edellytyksiä ja rajoituksia taloudellisen tilanteen lisäksi. Avustajalle maksettava palkkio saa olla vain 100 euroa tunnilta, ja tästä saa poiketa vain erityisessä tilanteessa ja tuomioistuimen luvalla. Oikeusapua ei saa, jos asiakkaalla on oikeusturvavakuutus, joka kattaa kyseiset kulut. Oikeusapu ei myöskään korvaa vastapuolelle maksettavaksi määrättyjä oikeudenkäyntikuluja. (Jokela 2008, 112 - 114; Oikeuslaitos 2012.)

Oikeusapua voi hakea mistä tahansa oikeusaputoimistosta asuinpaikasta riippumatta joko kirjallisesti tai suullisesti. Nykyään oikeusapua voi hakea myös sähköisesti oikeus.fi-sivujen kaut-

ta kohdasta oikeusapu. Hakijalla täytyy olla selvitys taloudellisesta tilanteestaan sekä kyseisestä asiasta, johon hän oikeudellista apua tarvitsee. Hakijan taloudellisesta asemasta riippuu, saako hän oikeusapua korvauksetta vai onko hänellä omavastuuosuus. Tämä arvioidaan tekemällä käyttövaralaskelma hänen käytössään olevista varoista. Laskelmaan vaikuttavat hakijan ja hänen aviopuolisonsa tai samankaltaisissa oloissa elävän tulot, välttämättömät menot, varallisuus ja elatusvelvollisuus. Käytännössä käyttövara saa hakijalla olla enintään 600 euroa ja hänen puolisolllaan 1.100 euroa, jotta hakija saa oikeusapua korvauksetta. Edellä mainittujen määrien ylittyessä hakijan käyttövarat määräävät hakijan omavastuuosuuden, joka voi olla 20-75 prosenttia oikeusavun kuluista. Tätä sanotaan osakorvaukseksi. Tällöin hakija joutuu korvaamaan avustajansa laskun loppusummasta omavastuuosuutensa suuruisen prosenttimäärän. Tähänkin on olemassa poikkeus, sillä omavastuuta ei peritä vähäisestä oikeudellisesta neuvosta. Hakijalle ei myönnetä oikeusapua, jos hänen käyttövaransa ylittävät 1.300 euroa ja puolisonsa 2.400 euroa tai jos asia on laadultaan vähäinen tai olisi oikeuden väärinkäyttämistä. (Jokela 2008, 114 - 116; Oikeuslaitos 2012.)

Oikeusaputoimistolle pitää ilmoittaa myös, jos hakijalla on oikeusturvavakuutus. Mikäli hakijan taloudellinen tilanne muuttuu, hakijan on välittömästi ilmoitettava asiasta oikeusaputoimistoon. Tällöin oikeusaputoimisto tai tuomioistuimien voi tarvittaessa muuttaa oikeusapupäätöksen sisältöä vastaamaan hakijan nykyistä tilannetta. Oikeusapua myönnettäessä hakijalta peritään oikeusapumaksu, joka on 70 euroa, mutta sitä ei peritä jos hakija saa korvauksetonta oikeusapua. Mikäli hakija saa kielteisen oikeusapupäätöksen, hän voi hakea muutosta tuomioistuimelta ratkaisupyynnöllä muutoksenhakukeinolla. Jossain tapauksissa oikeusaputoimisto voi myös itse oikaista tekemänsä kielteisen päätöksen niin sanotulla itseoikaisulla. (Oikeuslaitos 2012.)

Pääsääntöisesti oikeusavun antaminen kuuluu oikeusaputoimiston julkiselle oikeusavustajalle, mutta usein myös asianajaja tai muu oikeustieteen kandidaatin tutkinnon suorittanut avustajan vaatimukset täyttävä voi toimia yksityisenä avustajana, jos julkisten oikeusavustajien työtilanne tai muu perusteltu syy sitä vaatii. Pääsääntöisesti asianosaisella on oikeus valita itse avustajansa. Se on yksi oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin kulmakivistä, ja erityisesti rikosasioissa sitä pidetään perustavanlaatuisena oikeutena. Näin ollen myös oikeusaputapauksissa asianosaisen ehdottama henkilö tulee määrätä hänen avustajakseen olettaen, että kyseinen henkilö täyttää edellä mainitut avustajan kriteerit eikä ole mitään painavaa syytä sille, ettei häntä voitaisi määrätä avustajaksi. (Jokela 2008, 116 - 118.)

Oikeusapupäätöksestä ilmenee maksimituntimäärä, minkä oikeusapu kattaa. Tuntirajoituksen lisäksi oikeusavun piiriin voidaan rajoittaa kuulumaan vain tietyt toimenpiteet. Yleisesti oikeusapua myönnetään hakupäivästä lukien, mutta sitä voidaan myöntää myös taannehtivasti kaikissa muissa paitsi muutoksenhakutilanteissa. Oikeusapu koskee kaikkia toimenpiteitä kai-

kissa oikeusasteissa. Niin oikeusaputoimisto kuin tuomioistuinkin voi muuttaa oikeusapupäätöstä tai lakkauttaa sen kokonaan, jos ilmenee, että edellytykset ovat lakanneet tai puuttuneet kokonaan. (Jokela 2008, 116 - 118.)

Kuten on jo käynyt ilmi, yleensä oikeusapua saavalla henkilöllä on oikeus avustajaan, mutta näin ei kuitenkaan ole aivan kaikissa tapauksissa. Tällaisia tilanteita ovat esimerkiksi hake-
mus- ja verotusasiat, joissa ei ilmene painavaa syytä avustajalle, sekä yksinkertaiset rikosasiat, joista ei ole odotettavissa muuta kuin sakkorangaistus, jos asia ei muutenkaan edellytä avustajan mukanaoloa. (Jokela 2008, 116 - 118.)

Yleisesti ajatellen asianomistajan kannattaa lähes aina kääntyä oikeusaputoimiston puoleen. Yhdessä pystytään sitten katsomaan, onko asia laadultaan sellainen, että asianomistaja tarvitsisi itselleen avustajan sekä kartoittamaan oikeus maksuttomaan oikeusapuun.

2.2.2 Tuomioistuimen asianomistajalle määräämä avustaja

Myös tuomioistuin voi määrätä asianomistajalle oikeudenkäyntiavustajan, jos asianomistaja on joutunut seksuaalirikoksen uhriksi tai hänellä on sellainen suhde rikoksesta epäiltyyn, että avustajan määräämistä on pidettävä perusteltuna. Myös henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset, kuten pahoinpitely, törkeä pahoinpitely, tappo, murha ja lapsensurma ovat avustajan määräämiseen pätevä ja perusteltu syy. Henkeen ja terveyteen kohdistuvilla rikoksilla tarkoitetaan lähinnä perheväkivaltaa, mutta väkivalta voi liittyä muuhunkin kuten työsuhteeseen, oppilaan ja opettajan väliseen suhteeseen tai edunvalvontaan. Henkeen ja terveyteen kohdistuvissa rikoksissa oikeudenkäyntiavustaja voidaan määrätä asianomistajalle, jolla rikoksen vakavuuden ja henkilökohtaisten olosuhteiden takia on perusteltu syy saada avustaja. Sama koskee myös myöhemmin kerrottavaa tukihenkilöä. (Jokela 2008, 131 - 134.)

Tätä avustajaa kutsutaan myöhemmänä tekstissä ROL:n mukaiseksi avustajaksi, sillä siitä on säädetty ROL:n 2 luvussa. ROL:n mukainen avustaja voidaan määrätä asianomistajalle silloin, kun hänellä on vaatimuksia syyttäjän ajamassa rikosasiassa. Kuten aina avustajaa määrättäessä myös edellä mainittujen rikosten kohdalla vaikuttaa avustajan määräämistä estävästi se, jos avustajan määräämistä pidetään jostain erityisestä syystä tarpeettomana. (Jokela 2008, 132 - 134.)

Tuomioistuimen tulee jokaisessa tapauksessa erikseen harkita, kuinka tarpeellista ja perusteltua oikeudenkäyntiavustajan määrääminen on. Tuomioistuimen on otettava huomioon se seikka, ettei oikeudenkäyntiavustajaa tulisi määrätä vähäisissä rikoksissa, mutta mitä vakavampi rikos sitä perustellumpaa on määrätä oikeudenkäyntiavustaja. Oikeudenkäyntiavustajaa määrättäessä tulee ottaa huomioon myös asianomistajan henkilökohtaisiin oloihin kuuluvat seikat

kuten hänen ikänsä, terveytensä tai suhteensa epäiltyyn henkilöön ja seuraukset, jotka asianomistajalle aiheutuvat tapahtuneesta rikoksesta. Oikeudenkäyntiavustaja voidaan määrätä myös, kun kyse on mainittujen rikosten yrityksestä. Oikeudenkäyntiavustaja voidaan määrätä jo esitutkintavaiheessa ja se olisikin hyvä ajatellen asianomistajan tuen saantia heti rikoksen tapahduttua sekä tasavertaista asemaa epäillyn kanssa olettaen, että epäillyllä on avustaja jo esitutkinnassa. (Jokela 2008, 134 - 136.)

Kuten äsken mainitsin asianomistajan oikeudenkäyntiavustaja, kuten myös tukihenkilö voidaan määrätä jo esitutkinnassa, mutta myös syyteharkinnan ja oikeudenkäynnin aikana. Avustajan määräys on voimassa koko käsittelyn loppuun saakka, kunnes tuomio on lainvoimainen, ellei määräystä peruuteta. Jos asianomistajan yksityisoikeudellinen vaatimus siirretään käsiteltäväksi erillisessä oikeudenkäynnissä, oikeudenkäyntiavustajan määräys on voimassa myös siellä. Asianomistajalle on ennen kuulustelujen alkamista ilmoitettava oikeudesta saada oikeudenkäyntiavustaja tai tukihenkilö. Avustaja ja tukihenkilö voidaan määrätä joko asianomistajan pyynnöstä tai esitutkintaviranomaisen tai syyttäjän esityksestä. Myös tuomioistuimien voi määrätä oikeudenkäyntiavustajan tai tukihenkilön asianomistajalle omasta aloitteestaan ilman erillistä pyyntöä. Asianomistajaa ja määrättävää oikeudenkäyntiavustajaa tai tukihenkilöä on kuultava ennen päätöstä. Määräystä haetaan siltä tuomioistuimelta, jossa asia on vireillä tai tulee olemaan vireillä. Oikeudenkäyntiavustajaa ja tukihenkilöä voi hakea myös taannehtivasti samoin kuin oikeusapuasioissakin. Samalta tuomioistuimelta voi hakea myös muutosta, jos hakemus on hylätty. Tuomioistuimien voi myös peruuttaa tai lakkauttaa määräyksen, jos säädetyt edellytykset lakkaavat tai tehtäviä on laiminlyöty tai päämiehen ja avustajan välille on syntynyt luottamuspula tai ilmenee jokin muu pätevä syy. Peruuttamisen tai lakkauttamisen yhteydessä tuomioistuimen on tarvittaessa selvitettävä asianomistajalle, että hän saa oikeusapua myös muualta. (Jokela 2008, 140 - 142.)

2.2.3 Tuomioistuimen asianomistajalle määräämä tukihenkilö

Joidenkin rikosten kohdalla asianomistaja saattaa tuntea tarvetta saada muunlaista kuin lainopillista apua. Tällaisia rikoksia ovat muun muassa seksuaalirikokset, henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset kuten pahoinpitely tai törkeä pahoinpitely. Asianomistajalla voi olla myös sellainen suhde rikoksesta epäiltyyn, että tukihenkilön määrääminen on tarpeen. Tällöin voidaan määrätä valtion varoista palkattu tukihenkilö samoin perustein kuin edellisessä luvussa avustaja eli ROL 2 luvun 1a §:n mukaiselle asianomistajalle, jota kuullaan henkilökohtaisesti oikeudenkäynnissä huolimatta siitä, esittääkö asianomistaja oikeudessa vaatimuksia vai ei. Näin myös silloin, kun hänellä on oikeudenkäyntiavustaja tai vaikka syyttäjä ajaisi asianomistajan yksityisoikeudellisia vaatimuksia. Edellytyksenä on, että asianomistajan katsotaan tarvitsevan tukea oikeudenkäynnin lisäksi myös esitutkinnassa. (Jokela 2008, 137.)

Tukihenkilön ja oikeudenkäyntiavustajan tehtävät eroavat toisistaan. Rikoksen uhri voi samanaikaisesti tarvita niin oikeudellista apua kuin henkistä tukea, eikä oikeusavustajan tai syyttäjän tehtäväksi voi määrätä asianomistajan henkistä tukemista. Tämän takia tukihenkilön saaminen esitutkintaan ja oikeudenkäyntiin on perusteltua. Nykyään ei tarvitse pyytää oikeudelta etukäteen tukihenkilön määräämistä, sillä määräys voidaan antaa suoraan pääkäsittelyssä. Asianomistajan omalle pyynnölle on annettava suurta arvoa tukihenkilöä määrätessä. Tukihenkilön määräämiseen ei vaikuta asianomistajan varallisuus. Tukihenkilö on tärkeä erityisesti sellaisissa tapauksissa, joissa on kyse asianomistajan ja epäillyn ristiriitaisten kertomusten uskottavuuden selvittämisestä. (Jokela 2008, 137 - 138.)

Tukihenkilön tehtäviin kuuluu olla asianomistajan henkisenä tukena ja auttaa häntä käsittelyyn liittyvissä kysymyksissä esimerkiksi keskustelemalla asianomistajan kanssa ja auttamalla häntä valmistautumaan niin esitutkintaan kuin oikeudenkäyntiin. Usein jo pelkästään tukihenkilön läsnäolo rohkaisee asianomistajaa, mutta tukihenkilö voi myös kiinnittää huomiota asianomistajalle esitettyihin kysymyksiin ja niiden asianmukaisuuteen niin esitutkinnassa kuin itse asian käsittelyssäkin. Tukihenkilön tehtäviin eivät varsinaisesti kuulu prosessitoimet, mutta tarvittaessa tukihenkilö voi ehdottaa tauon pitämistä tai auttaa asianomistajaa esittämään korvausvaatimukset oikeuteen saapumisen johdosta. (Jokela 2008, 138 - 139.)

Tukihenkilö ei voi olla kuka tahansa. Tukihenkilön pätevyyttä arvioitaessa otetaan huomioon hänen käytännön kokemuksensa tehtävistä, joissa on ollut kysymys vastaavanlaisten rikosten asianomistajan auttamisesta. Ennen tukihenkilöille maksettiin palkkiota samoilla perusteilla kuin oikeudenkäyntiavustajille, mutta palkkiota ei haluta pitää houkuttimena tukihenkilöksi ryhtymiseen, joten perusteita muutettiin vuonna 2006. Nykyään palkkiota maksetaan samoilla perusteilla kuin todistajalle, eli tukihenkilöllä on oikeus saada palkkiona valtion varoista päivärahaa ja korvausta matkakuluista julkisen liikenteen mukaan sekä ansionmenetyksestä. (Jokela 2008, 138 - 139.) Tietysti asianomistajalla on oikeus ottaa oikeudenkäyntiin mukaan oma tukihenkilö, joka voi auttaa häntä selviämään prosessista paremmin. Tällaiselle asianomistajan itse tuomalle tukihenkilölle, jota ei ole määrätty tehtävään, ei kuitenkaan makseta palkkiota valtion varoista.

2.3 Esitutkinta asianomistajan kannalta

Kun asianomistaja on joutunut rikoksen kohteeksi, hän tai joku muu tekee asiasta rikosilmoituksen poliisille. Tällöin poliisi käynnistää esitutkinnan, joka on, kuten aikaisemmin luvun 2 alussa kerroin, ensimmäinen vaihe rikosprosessissa. Esitutkinta suoritetaan, kun yhtä tai useampaa henkilöä epäillään rikoksesta. Esitutkinnan voi ajatella olevan selvityksen hankkimista mahdollista syyteharkintaa varten ja tätä kautta oikeudenkäynnin valmistelua. Rikosprosessiin tarvittava todistusaineisto hankitaan ja järjestetään esitutkinnassa. Tosin kaikki esitutkinnas-

sa olevat tapaukset eivät kuitenkaan päädy syyteharkintaan. Esitutkinnaissa voi käydä myösi ilmi, ettei epäilty henkilö ole syylistynyt epäiltyyn rikokseen tai ettei teko täytä minkään rikoksen tunnusmerkistöjä. (Helminen ym. 2012, 16 - 17.)

Esitutkinnaissa asianosaisia eli rikosprosessin osapuolia ovat asianomistaja, rikoksesta epäilty ja muu henkilö, toisin sanoen henkilöt joiden oikeuksiin, etuihin tai velvollisuuksiin rikos tai sen selvittäminen on voinut vaikuttaa. Rikosilmoitusta vastaanotettaessa ja esitutkinnaissa pitää käytännössä ratkaista asianosaisten asema toisiinsa nähden. (Helminen ym. 2012, 174.)

2.3.1 Esitutkinnaissa vaiheet

Asianomistajan tulee tehdä ilmoitus rikoksesta henkilökohtaisesti tai asiamiehen välityksellä, puhelimitse tai kirjallisesti. Myösi Internetissä on mahdollista tehdä rikosilmoitus vähäisten omaisuus- ja vahingontekorikosten osalta. Sähköinen rikosilmoitus ohjautuu automaattisesti oikealle poliisin yksikölle merkityn tapahtumapaikan perusteella. Rikosilmoituksen tekeminen Internetissä ei onnistu, jos ilmoittaja ei tiedä tapahtumapaikkaa tai rikos on tehty ulkomailla. Ilmoitus rikoksesta voi tulla poliisin tietoon myösi muun tutkinnaissa yhteydessä tai nimettömänä ilmiannona. Nimettömän ilmiannon voi jättää poliisin vihjetietopuhelimeen. (Helminen ym. 2012, 262.)

Esitutkinnaissa (ETL) on säädetty esitutkinnaissa aloittamiskynnyksestä. Esitutkinnaissa viranomaisen eli poliisin pitää aina kirjata, kun sille ilmoitetaan rikos tai tapahtuma, jota ilmoittaja epäilee rikokseksi. Asianomistaja tai muu ilmoituksen tekijä voi vaatia, että asia otetaan rikoksena tutkittavaksi, jos hän on sitä mieltä, että kyseessä on rikos. Tällöin esitutkinnaissa viranomaisen on otettava ilmoitus vastaan. Esitutkinnaissa tulee suorittaa, jos esitutkinnaissa viranomaisen epäilee sille tehdyn ilmoituksen perusteella, tai on muuta syytä epäillä, että rikos on tehty. Poliisi kuitenkin päättää aloittaako esitutkinnaissa vai ei. Poliisi voi tehdä myösi tutkimatta jättämispäätöksen. (Helminen ym. 2012, 261.)

Mikäli asianomistajan ilmoitus johtaa esitutkinnaissa aloittamiseen, poliisi kutsuu asianomistajan kuulusteluihin. Kuulustelu on esitutkinnaissa viranomaisen suorittama toimenpide, jossa kuulusteltavan antamat tiedot kirjataan tai tallennetaan hänen itsensä hyväksymällä tavalla, joko kirjallisesti kuulustelupöytäkirjaan tai ääni- ja kuvataallenteeseen. Kuulustelu on itsessään tärkeä itsenäinen esitutkinnaissa toimenpide, mutta kuulustelun suorittaminen ja tallentaminen vaikuttavat myösi syyttäjän ja tuomioistuimen työhön. Kuulustelujen tarkoituksena on selvittää ja tutkia, voidaanko syytettyä rikoksesta nostaa jotain tiettyä henkilöä vastaan. Kuulustelumenettelyn kehittyminen joustavammaksi ja tarkoituksenmukaisemmaksi on lisännyt tutkinnaissa oikeusvarmuutta ja tehoa. Kuulusteluissa voidaan nykyään kuulla todistajien lisäksi myösi asiantuntijoita ja asianomistajaa todistelutarkoituksessa. Tämä on tehnyt esitutkinnaissa todis-

telusta entistä monipuolisempaa. Kuulusteluja voidaan käydä myös puhelimen tai videoyhteyden välityksellä. Asianosaiset ja todistajat voivat antaa kuulustelukertomustaan täydentäviä kirjallisia selvityksiä. (Helminen ym. 2012, 371 - 372.)

Esitutinnan kuulusteluista on iso apu oikeudenkäynnin henkilötodistelua ajatellen. Asianosaisten oikeudessa kertoman ja esitutkinnassa kertoman vertaileminen on monesti hyödyllistä, kun arvioidaan kertomusten oikeellisuutta.

Kuulustellessaan asianomistajaa esitutkinnassa poliisi pyrkii selvittämään, mitä on tapahtunut, mitkä ovat asianomistajan mahdolliset vaatimukset sekä kuinka merkityksellinen oikeuden loukkaus on asianomistajalle ollut. Poliisi pyrkii myös samaan asianomistajan oman oikeudellisen arvion tapahtumista. Asianomistajaa kuullaan sekä todistelutarkoituksessa, että yksityisoikeudellisten korvausvaatimusten eli asianomistajan korvausvaatimusten selvittämistä varten. (Helminen ym. 2012, 385.)

Asianomistajarikoksissa esitutinnan aloittamisesta pitää viipymättä ilmoittaa asianomistajalle. Asianomistajalle ilmoittaminen tapahtuu yleensä hänen kuulustelunsa yhteydessä. Tällöin asianomistajalta kysytään, vaatiiko hän rangaistusta asiassa. Mikäli asianomistaja ei vaadi rangaistusta rikoksesta epäillylle, voi esitutkinta päättyä siihen. Syyttäjä voi silloinkin, kun asianomistaja ei ole vaatinut rangaistusta, pyytää esitutkinnan jatkamista asianomistajarikoksessa, jos hän katsoo, että esitutkinta on yleisen edun mukaista suorittaa. Tällöin asianomistajaa kuullaan todistelutarkoituksessa. (Helminen ym. 2012, 385.)

Asianomistajan on pysyttävä totuudessa, kun häntä kuullaan esitutkinnassa. Asianomistajan totuusvelvollisuutta sanotaan negatiiviseksi totuusvelvollisuudeksi. Tämä tarkoittaa sitä, että asianomistajan ei tarvitse oma-aloitteisesti kertoa mitään tai vastata kysymyksiin, mutta jos hän päättää kertoa tai vastata kysymyksiin, hänen on ehdottomasti puhuttava totta. Asianomistajan totuusvelvollisuus pätee niin hänen kuulusteluunsa todistelutarkoituksessa kuin hänen esittämiinsä vaatimuksiin. Asianomistajan on kerrottava totuudenmukaisesti hänelle aiheutuneet vahingot, mutta hänen esittämänsä vaatimukset voidaan myöhemmin oikeudessa kuitenkin hylätä, mikäli oikeus katsoo, etteivät ne ole perusteltuja. Esitutkintaviranomaisen on ennen kuulustelua ilmoitettava niin asianomistajalle kuin hänen mahdolliselle avustajalleenkin heitä koskevista totuusvelvollisuuksista, ja mitä perättömän lausuman antamisesta seuraa. Perättömäksi lausumaksi ei voida laskea tilanteita, joissa asianomistaja kieltäytyy kertomasta ja vastaamasta hänelle esitettyihin kysymyksiin. Hankalaa asianomistajaa vastaan ei voida käyttää pakkokeinoja tai kääntyä tuomioistuimen puoleen, jotta hänet saataisiin kertomaan esimerkiksi syyllisyyden selvittämiseksi tärkeitä tietoja. (Helminen ym. 2012, 386 - 388.)

Asianomistajaa ei kuitenkaan kaikissa tilanteissa tarvitse kuulustella laisinkaan, jos hän on rikosilmoitusta tehdessään tai muutoin ilmoittanut syyteharkintaa ja oikeudenkäyntiä varten tarvittavat tiedot, eikä hänellä ole tutkittavaa asiaa selvittäviä tietoja ja hänen kuulemisensa ei ole tarpeen. Tapahtumatiedot ja asianomistajan vaatimukset sekä asianomistajan halukkuus esiintyä asiassa asianosaisena voidaan selvittää myös hyvin yksinkertaisesti. Näiden seikkojen selvittäminen voidaan hoitaa jopa puhelimitse, jos kuulusteltavan henkilöllisyys pystytään tarpeeksi luotettavasti varmistamaan. Tällöin käytetäänkin yleensä vain asianomistaja-kuulustelupöytäkirjan ensimmäistä sivua, jossa asianomistaja voi rastittamalla kohtia selvittää rangaistusvaatimuksensa ja yksityisoikeudelliset vaatimuksensa. (Helminen ym. 2012, 388 - 390.)

Esitutinnan päätavoite ei kuitenkaan ole asianomistajan yksityisoikeudellisen vaatimuksen selvittäminen, mutta tietysti rikoksen tunnusmerkistön kannalta olennainen vahinko on kuitenkin selvitettävä. Esitutkintaa ei voida venyttää vain asianomistajan yksityisoikeudellisen vaatimuksen selvittämiseksi. Vastuu asianomistajan vaatimuksen perusteiden ja määrän selvittämisessä sekä mahdollisten oikeudenkäyntikulujen ja viivästyskorkojen vaatimisessa on asianomistajalla itsellään. Vaatimus voidaan liittää esitutkintapöytäkirjan liitteeksi, jos se on esitetty kirjallisesti esitutinnan aikana ja siihen on liitetty tarvittavat kuitit, laskut, lääkärin tai muun asiantuntijan lausunnot. Suurin hyöty oikeudenkäyntiä ja syyteharkintaa ajatellen saavutetaan, jos asianomistajan korvausvaatimus erittelyineen on käytettävissä jo haastehakemusta luotaessa. (Helminen ym. 2012, 388 - 390.)

Mikäli asianomistaja on alle 15-vuotias, häntä edustaa esitutkinnassa hänen huoltajansa, edunvalvojansa tai muu laillinen edustajansa. Alle 15-vuotiaan asianomistajan edustaja esittää yleensä myös korvausvaatimukset asiassa. Joissain tapauksissa rikoksesta riippuen voidaan alle 15-vuotiasta asianomistajaa kuulla esitutkinnassa. Usein alle 15-vuotiaan asianomistajan kuulustelu voidaan tallentaa ääni- tai kuvatallenteeseen, jos sitä on tarkoitus käyttää todisteena oikeudessa eikä asianomistajaa voida kuulla henkilökohtaisesti oikeudenkäynnissä. (Helminen ym. 2012, 392.)

2.4 Syyttäjän rooli asianomistajan rinnalla

Syyttäjä on yhteiskunnan edustaja, joka poliisin suorittaman esitutinnan jälkeen syytteen nostamalla laittaa vireille oikeudenkäynnin (Kivelä, Nordell, Pirinen & Honkanen 2009, 228). Niin oikeudenkäynnissä kuin syyteharkinnassa ja rikosasian käsittelyssäkin syyttäjän tehtävä on huolehtia siitä, että asianosaisten oikeusturva ja yleinen etu toteutuu lain edellyttämällä tavalla. Syyttäjän tulee noudattaa tasapuolisuutta, joustavuutta ja taloudellisuutta tehdessään oikeudellisia ratkaisuja ja muita toimenpiteitä. (Laki yleisistä syyttäjistä 1 §.)

Oikeudenmukaisuus ja puolueettomuus sekä kansainvälisten ihmisoikeussopimusten asettamat vaatimukset ovat ensisijaisen tärkeitä asioita, joita syyttäjän tulee noudattaa työtään hoitaessa. Näiden rinnalla syyttäjän tulee välittämättä siitä, onko se syytetyn eduksi vai vahingoksi, suojella julkista etua ja ottaa huomioon asianomistajan ja syytetyn asema sekä olosuhteet. Syyttäjää sitoo puolueettomuus, mutta hänen tulee silti siinä määrin kuin se on mahdollista, huolehtia uhrien tarpeellisesta informoimisesta, asemasta ja oikeuksista prosessissa. (Jokela 2008, 65 - 66.)

2.4.1 Syyttäjän asema ja tehtävät

Syyttäjän tulee huolehtia yhteiskunnan puolesta tasapuolisesti, joustavasti, taloudellisesti ja yleisen edun sekä asianosaisten oikeusturva huomioonottaen siitä, että rikosoikeudellinen vastuu toteutuu. Syyttäjällä on todella iso vastuu ja merkitys rikosoikeudellisessa järjestelmässä, sillä syyttäjän tehtävänä on pitää huolta siitä, että rikokseen syyllistynyt saadaan mahdollisimman nopeasti edesvastuuseen teoistaan ja toisaalta siitä, ettei syyttömiä tuomita eikä toimenpiteisiin heidän tuomitsemisekseen ryhdytä. Yksi syyttäjän keskeisimmistä tehtävistä on syyteharkinta, eli syyttäjän tulee miettiä, nostaako hän syytettä epäiltyä vastaan vai luopuuko hän siitä. Syyteharkinta on oikeastaan juuri se tehtävä, jolle syyttäjän toiminta osittain perustuu ja mistä se lähtee liikkeelle. Syyttäjän tulee huolehtia, että esitutkinnassa on kerätty tarpeeksi tietoa syytteen nostamista varten ja epäillyn syyllisyydestä kertovat tosiseikat. Jos syyttäjä katsoo esitutkinnan puutteelliseksi tässä tai myöhemmässä vaiheessa, hän voi pyytää poliisia suorittamaan lisäesitutkinnan. (Jokela 2008, 58 - 59.)

Syyttäjä toimii yhtenä asianosaisena rikosasian käsittelyssä. Hän ajaa nostamaansa syytettä ja pyrkii todisteillaan näyttämään sen toteen. Käräjäoikeuden ratkaisun jälkeen syyttäjän tulee pohtia, oliko ratkaisu oikeellinen ja tyytyykö hän siihen vai hakeeko hän ratkaisuun muutosta. Syyttäjä voi tehdä myös syyttämättäjättämispäätöksen. Tätä syyttäjän oikeutta voidaan verrata tuomiovallankäyttöön. Syyttäjä käyttää tätä valtaa myös rangaistusmääräyslain mukaisissa asioissa. Syyttäjää voi ajatella rikosprosessin suodattimeksi ja veturiksi, sillä syyttäjä päättää, mitkä jutut menevät tuomioistuimen käsittelyyn ja syyttäjä vaikuttaa vahvasti siihen, miten käsittely etenee ja millaiselta jutun lopputulos näyttää, vaikkakin tuomioistuimen kokoonpano asian kuitenkin ratkaisee. Syyttäjä pyrkii näyttämään syytteensä toteen ja tältä osin vaikuttamaan tuomioistuimen ratkaisuun. Syyttäjän toimintaa ohjaa tasapuolisuus ja joutuisuus asianomistajan ja epäillyn oikeusturvaan kohtaan. Syyttäjän on ratkaisuvaihtoehtoja punnitessaan otettava huomioon asianomistajan etu ja mahdollisuus saada asiassa korvauksia. Toimiessaan syyttäjä käyttää itsenäistä syyteharkintavaltaa, joka sisältää itsenäisyyden ja riippumattomuuden. Tätä voidaan pitää yhtenä syyttäjän toiminnan kulmakivistä. (Jokela 2008, 59 - 60.)

Syyttäjät toimivat valtakunnansyyttäjän alaisuudessa ja valtakunnansyyttäjä voi antaa sitovia ohjeita ja määräyksiä syyteharkinnassa toimimisesta. Valtakunnansyyttäjä voi itse ottaa asian ratkaistavakseen, jos alisyyttäjä hänen mielestään toimii eri tavoin, kuin pitäisi. Syyttäjän tulee toimia ratkaisuisaan ja muutoinkin asianosaisten ja yhteiskunnan silmissä eettisesti ja oikeudenmukaisesti hyväksyttävällä tavalla unohtamatta ratkaisutoimintaa ohjaavia arvoja ja tavoitteita. Syyttäjän on asemansa mukaisesti esiinnyttävä moitteettomasti niin virassa kuin sen ulkopuolellakin. (Jokela 2008, 60 - 61.)

2.4.2 Syyttäjän velvollisuus asianomistajaa kohtaan

Syyttäjä ajaa rikosasiassa syytettä vastaajaa vastaan. Asianomistajan vahingonkorvausvaatimukset voidaan käsitellä rikosasian yhteydessä. Aiemmin asianomistajan oli huolehdittava itse vahingonkorvausten vaatimisesta, mutta vuodesta 1997 lähtien asianomistajan ei ole tarvinnut välttämättä itse ajaa omia vahingonkorvausvaatimuksiaan käräjäoikeudessa, sillä syyttäjällä on tietyin edellytyksin velvollisuus avustaa asianomistajaa. Tämä käytäntö koskee erityisesti asianomistajan esittämiä korvausvaatimuksia varsinkin, jos ne on esitetty jo esitutkintavaiheessa. Syyttäjän on ajettava asianomistajan korvausvaatimuksia, jos ne perustuvat syytteessä kuvattuun rikokseen ja, jos vaatimukset ovat perusteltuja, eikä niistä aiheudu olennaista haittaa. Syyttäjän on ilmoitettava ja perusteltava, jos hän ei ota asianomistajan korvausvaatimuksia ajakseen. Asiasta on ilmoitettava asianomistajalle joko OK 11 luvussa säädetyllä tavalla tai postitse. Tämä käytäntö on ollut jo pitkään käytössä muissa Pohjoismaissa. (Jokela 2008, 265 - 266.)

Uudistuksen tarkoituksena on ollut prosessin yksinkertaistaminen ja osapuolten kustannusten vähentäminen (Jokela 2008, 266). Tässä on mielestäni onnistuttu hyvin. Asianomistajien ei tarvitse enää välttämättä saapua rikosasian käsittelyyn tuomioistuimeen, vaan heidät voidaan usein kutsua uhalla, että asia voidaan ratkaista heidän poissaolostaan huolimatta. Tällainen tilanne on hyvä silloin, jos syyttäjällä ei ole tarvetta kuulla asianomistajaa henkilökohtaisesti. Tämä säästää kuluissa ja helpottaa asianomistajaa.

Asianomistaja voi esitutkinnassa vaatia rangaistusta tai yhtyä syyttäjän rangaistusvaatimukseen. Asianomistajarikoksissa tulee esitutkintapöytäkirjaan kirjata, vaatiiko asianomistaja asiassa rangaistusta ja mistä rikoksesta. Tämä määrittää, mistä syyttäjä voi rikoksesta epäiltä syyttää. Asianomistaja voi ilmoittaa, että hän vaatii rangaistusta tapahtuneista rikoksista. Tämä siirtää rangaistusvaatimuksen yksilöinnin syyttäjälle. Joissakin tapauksissa yksilöityä rangaistusvaatimusta voidaan edellyttää. Syyttäjän velvollisuuksiin ei kuulu muiden kuin rikoksen asianomistajan yksityisoikeudellisten vaatimusten ajaminen. Vaatimusten on kohdistuttava asiassa syytettynä olevaa henkilöä vastaan. (Helminen ym. 2012, 390.)

Asianomistajaa on informoitava esitutkinnassa mahdollisuudesta, että syyttäjä ajaa hänen yksityisoikeudellisia korvausvaatimuksia. Sama velvollisuus koskee myös niitä tahoja ja heidän vaatimuksiaan, joille asianomistajan asema on lain mukaan siirtynyt. Tällaisia ovat esimerkiksi asianomistajan kuolin- ja konkurssipesät tai vakuutusyhtiöt. Kuitenkaan esimerkiksi perintäyhtiöille siirtyneiden vaatimusten ajaminen ei kuulu syyttäjän virkavelvollisuuksiin. Jotta asianomistaja saa vaatimuksensa syyttäjän ajamaksi, hänen on pyydettävä sitä syyttäjältä. Asianomistaja voi kuitenkin myös itse esittää haastehakemuksessa esitetystä rikoksesta aiheutuneet yksityisoikeudelliset vaatimukset. Tällaisessa tilanteessa tai jos syyttäjä on ilmoittanut, ettei hän aja asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta, kärjäoikeuden tulee tiedustella asianomistajalta hänen yksityisoikeudellisia vaatimuksiaan. Kärjäoikeuden tulee antaa asianomistajalle tilaisuus vaatimuksen ja sen perusteiden toimittamiselle kärjäoikeuteen uhalla, että vaatimus voidaan jättää rikosasian yhteydessä tutkimatta. (Helminen ym. 2012, 390 - 392.)

2.5 Asian tuomioistuinkäsittely

Tarkastelen tässä osiossa rikosprosessin etenemistä kärjäoikeudessa. Tässä luvussa näkyy oma käytännön työkokemukseni kärjäsihteerinä. Aluksi kerron kuitenkin hieman tuomioistuimista yleisesti. Oikeuslaitoksen tehtävänä on antaa oikeusturvaa, joka kuuluu ihmisen perusoikeuksiin. Suomen perustuslaki takaa jokaiselle oikeuden saada asiansa käsitellyksi tuomioistuimessa ja viranomaistaholla asianmukaisesti, ilman aiheutonta viivytystä. Oikeuslaitokseen kuuluvat riippumaton tuomioistuin, syyttäjänlaitos, ulosottoviranomaiset ja rikosseuraamuslaitos, sekä asianajajalaitos ja muu mahdollisuus saada oikeusapua. (Oikeuslaitos 2012.)

Tuomioistuinten käyttämä tuomiovalta tarkoittaa sitä, että ne ratkaisevat mikä yksittäisessä asiassa on oikein. Tuomioistuimia sitoo voimassa oleva laki ja ne ovat perustuslain mukaan riippumattomia. Tämä riippumattomuus takaa, ettei mikään ulkopuolinen taho voi puuttua tuomioistuimen ratkaisuihin. Alemman oikeusasteen tuomiosta voi valittaa ylempään tuomioistuimeen, kuten esimerkiksi kärjäoikeuden tuomiosta voi valittaa hovioikeuteen tai joissakin tapauksissa suoraan korkeimpaan oikeuteen ennakkopäätösvalituksella. (Oikeuslaitos 2012.)

Kärjäoikeus on alin oikeusaste, johon tulee käsiteltäväksi rikos-, riita- ja hakemusasioita. Vuoden 2010 alusta Suomessa on ollut 27 kärjäoikeutta. Kärjäoikeuden johtajaa, tai pikemminkin päällikköä kutsutaan laamanniksi ja muita tuomareita kärjätuomareiksi. Joihinkin istuntoihin ottaa osaa myös maallikkojäseniä eli lautamiehiä, joilla ei tarvitse olla mitään oikeudellista koulutusta. Asiat käsitellään istunnossa, jossa julistetaan lopuksi tuomio tai sitten tuomio annetaan myöhemmin kansliassa. Tällöin asianosaiset voivat tuomarin

määrämänä päivänä tietyn kellonajan jälkeen kysyä asian ratkaisua kärjäoikeuden kansliasta. Jotkut asiat ratkaistaan kansliamenettelyssä, jolloin istuntoa ei järjestetä ollenkaan. Juttu ratkaistaan silloin pelkkien asiakirjojen perusteella. Joitain yksinkertaisempia asioita ratkaisevat notaarit tai erityisen koulutuksen saaneet kansliahenkilökuntaan kuuluvat. Kärjäoikeuden notaari on lakimies, joka suorittaa tuomioistuinharjoitteluaan eli auskultointia. (Oikeuslaitos 2012.)

Yksi 27:stä Suomen kärjäoikeudesta on Helsingin kärjäoikeus. Se on Suomen suurin alioikeus mitattuna henkilökunnan ja käsiteltävien asioiden määrillä. Helsingin kärjäoikeus sijaitsee Helsingin Salmisaarella samassa rakennuksessa Helsingin syyttäjänviraston ja oikeusaputoimiston kanssa. Helsingin kärjäoikeudessa on 4 riita- ja 4 rikososasto, hallinto-osasto ja asiakaspalvelu. Helsingin kärjäoikeudessa käsitellään riita- ja hakemusasioita, rikosasioita, pakkokeino- ja lähestymiskieltoasioita sekä sakonmuuntoja ja turvaamistoimia. Kärjäoikeudessa hoidetaan myös avioliittoon vihkimiset ja parisuhteen rekisteröinnit. (Oikeuslaitos 2011; Helsingin kärjäoikeus 2011.)

2.5.1 Valmistelevat toimet

Asia tulee Helsingin kärjäoikeuteen vireille, kun syyttäjä saa syyteharkinnan valmiiksi ja lähettää haastehakemuksen sekä muut materiaalit, kuten esitutkintapöytäkirjan, kärjäoikeuteen. Juttu jaetaan jollekin neljästä rikososastosta ja osaston sisällä jollekin tuomarille. Tällöin juttu kirjataan Sakari-käyttöjärjestelmään ja se saa diaarinumeron. Tuomari tarkistaa haastehakemuksen ja jos hän löytää tästä jotain oleellista puutetta, palauttaa hän sen tällöin takaisin syyttäjänvirastoon syyttäjälle korjattavaksi. Jos haastehakemus on kunnossa, se jää kärjäoikeuteen valmisteltavaksi. Tuomari ja sihteerit muodostavat yhdessä työparin ja haastemiehen kanssa rootelin. Työpareista riippuen joko tuomari tai sihteerit kirjaa asialle käsitte-lypäivän, jolle sihteerit tekee haasteet ja kutsut.

Kutsujen lähettämisen yhteydessä sihteerit huolehtii asianomistajan yksityisoikeudellisten vaatimusten kyselemisestä. Jos syyttäjä on ilmoittanut, ettei hän aja asianomistajan pyynnöstä huolimatta tämän yksityisoikeudellista vaatimusta, tulee kärjäoikeuden tiedustella vaatimuksia asianomistajalta. Jos syyttäjä on ilmoittanut haluavansa kuulla asianomistajaa henkilökohtaisesti todistelutarkoituksessa, asianomistaja veloitetaan saapumaan oikeuteen henkilökohtaisesti. Tällöin hän voi esittää yksityisoikeudellisen vaatimuksensa vasta istunnossa, mutta voi myös lähettää sen jo aikaisemmin kärjäoikeuteen. Tästäkin huolimatta asianomistajalle lähetetään yleensä kutsun yhteydessä kirje, jossa ilmoitetaan hänen vaatimustensa tilanteesta ja pyydetään häntä toimittamaan vaatimuksensa. Joissakin tapauksissa asianomistajaa ei tarvitse kuulla henkilökohtaisesti, eikä hänen näin ollen ole välttämättä saavuttava oikeuteen. Tällaisessa tapauksessa asianomistaja kutsutaan uhalla, että asia voidaan ratkaista

hänen poissaolostaan huolimatta, ja tällöin hänen tulee toimittaa yksityisoikeudellinen vaatimuksensa etukäteen. Asianomistaja voi joka tapauksessa saapua henkilökohtaisesti paikalle. Asianomistajan tulee muistaa, että jos hän ei saavu itse paikalle, hänen tulee toimittaa kaikki tarvittavat kuitit ja laskut sekä lääkärin tai muun asiantuntijan lausunnot tai muut mahdolliset selvitykset, jotka tukevat ja perustelevat vaatimusta. Kun asianomistaja on jo esitutkinassa ilmoittanut ettei hänellä ole korvausvaatimuksia asiassa, eikä syyttäjä halua kuulla häntä henkilökohtaisesti, ei asianomistajaa tarvitse välttämättä kutsua käsittelyyn ollenkaan. Näissä tapauksissa asianomistajalle menee vain käsittelyilmoitus, jossa hänelle kerrotaan käsittelystä, mutta häntä ei millään tavalla velvoiteta sinne saapumaan.

Syytetyn eli vastaajan kohdalla menettely on lähes samanlainen kuin asianomistajalla, mutta vastaaja pitää haastaa käsittelyyn. Vastaajan haastaminen on pitkälti edellytyksenä sille, että asiaa voidaan ylipäättänsä käsitellä. Vastaaja voidaan kutsua henkilökohtaisesti paikalle tai uhalla, että asia voidaan ratkaista hänen poissaolostaan huolimatta. Joissain tapauksissa vastaajalta täytyy kysyä suostumusta asian ratkaisemiseen hänen poissaolostaan huolimatta. Vastaajallakin on oikeus tulla paikalle aina, kun hänen asiaansa käsitellään oikeudessa. Rangaistusuhan ankaruus määrää sen, täytyykö vastaaja kutsua paikalle henkilökohtaisesti vai ratkaisun uhalla. Jos vastaaja ei haastamisesta huolimatta ole tullut paikalle, ja hänet on oikeuteen henkilökohtaisesti haastettu, joudutaan käsittelyä lykkäämään. Tällöin hänelle voidaan määrätä haasteesta ilmoitetun suuruinen uhkasakko maksettavaksi, jos hän ei ole ilmoittanut laillista estettä poissaololleen oikeudesta. Lailliseksi esteeksi voidaan katsoa esimerkiksi sairastuminen, josta vastaajalla täytyy olla toimittaa lääkärintodistus kärjääoikeuteen. Sama koskee myös asianomistajaa ja todistajaa, jos heille on kyseinen uhka kutsuttaessa määrätty. Vastaajalle lähtee käsittelyn jälkeen ilmoitus ratkaisusta muutoksenhakuohjein, jolloin hän voi halutessaan ilmoittaa tyytymättömyyttä ratkaisuun.

Todistaja voidaan kutsua vain henkilökohtaisesti paikalle tai joissain erikoistapauksissa häntä voidaan kuulla puhelimen välityksellä, jos syyttäjä ja puheenjohtaja ovat tähän suostuneet. Myös asianomistajaa voidaan joissain tilanteissa kuulla puhelimitse, mutta myös tällöin olisi hyvä, jos hän olisi toimittanut yksityisoikeudelliset vaatimuksensa etukäteen kärjääoikeudelle.

2.5.2 Asian pääkäsittely

Asiat käsitellään tavallisimmissa rikosasioissa yhden tuomarin kokoonpanoissa. Rikosasian laadusta riippuen kokoonpano voi olla lautamieskokoonpano, jolloin yhden tuomarin lisäksi kokoonpanossa on myös tavallisesta kolme, mutta joissakin tapauksissa neljä lautamiestä, eli maallikkojäsentä. Lautamiesten tulee ennen nelivuotisen kautensa aloittamista vannon tuomarinvala ja antaa vakuutus. Lautamiehellä on itsenäinen päätösvalta, mutta ratkaisu voi-

daan tehdä myös äänestämällä, jos muuten ei olla yksimielisiä asiassa. Tuomiossa tulee ilmoittaa, oliko päätös yksimielinen, vai jouduttiinko siitä äänestämään. Joskus joissain laajemmissa ja monimutkaisemmissa jutuissa voi kokoonpanossa olla kolme tuomaria.

Käsittelypäivän koittaessa asianomistajan on hyvä muistaa ottaa mukaansa kaikki yksityisoikeudelliseen vaatimukseensa liittyvät kuitit ja laskut, sekä lääkärin tai muun asiantuntijan lausunnot, tai muut mahdolliset selvitykset. Näin mahdollisen vastaajan avustajan kysellessä perusteita asianomistajan vaatimukselle, on hänellä näyttää asiakirjoja, jotka tukevat korvausvaatimusta. Korvausvaatimuksesta ja sen liitteistä on hyvä ottaa myös muutama kopio, jotta ne voi luovuttaa kärjäoikeudelle ja vastapuolelle tarkasteltaviksi. Muuten asianomistajan tulee muistaa velvollisuutensa pysyä totuudessa, ja jos hän ei ole varma jostain asiasta tai ei sitä muista, hänen tulee se myös sanoa. Kun asianomistajalla on avustaja, ei hänen tietenkään tarvitse kantaa niin paljoa huolta käytännön asioista, sillä avustaja hoitaa ja opastaa päämiestään.

Pääkäsittely päästään aloittamaan, jos kaikki tarvittavat henkilöt, yleensä vastaaja, asianomistaja ja mahdolliset todistajat ovat paikalla. Jos näin ei ole, tuomari syyttäjää konsultoiden ratkaisee parhaan etenemistavan. Yleensä käsittely peruutetaan ja lykätään, jolloin sille määrätään uusi päivä. Pääkäsittelyn ulkopuolella voidaan kuulla todistajaa ja asianomistajaa, jos heitä ei tarvitse kuulla pääkäsittelyssä enää uudestaan. Tällä tavalla säästetään myös kustannuksissa. Joissakin tapauksissa vastaajalla voi olla avustaja, joka on tullut paikalle, mutta hänen päämiehensä eli vastaaja itse on jäänyt saapumatta oikeuteen. Tällöin todistajan ja asianomistajan kuuleminen pääkäsittelyn ulkopuolella on yksinkertaisempaa, sillä vastaajan avustaja voi esittää kysymyksiä vastaajan puolesta. Kaikkien tarvittavien osapuolten ollessa paikalla päästään pääkäsittely aloittamaan, ellei mitään estettä ole. (Vuorenpää 2009, 180.)

Ensiksi syyttäjä lukee syytteen ja mahdolliset muut vaatimukset asiassa. Asianomistaja voi yhtyä halutessaan syyttäjän syytteeseen ja esittää omat yksityisoikeudelliset vaatimuksensa. Tämän jälkeen on vastaajan vuoro vastata syytteeseen ja asianomistajan mahdollisiin yksityisoikeudellisiin vaatimuksiin sekä syyttäjän mahdollisesti esittämiin muihin vaatimuksiin joko myöntämällä, tai kiistämällä ne pienten perusteluiden kera. Tämän jälkeen jokainen asianosainen saa pitää pienen asiaesittelyn. Syyttäjä aloittaa ja kertoo tarkemmin tapahtumista ja esittelee todisteensa. Tämän jälkeen on asianomistajan ja vastaajan vuoro. Sitten katsotaan tarvitseeko mahdollisia kirjallisia todisteita käydä tarkemmin läpi. (Vuorenpää 2009, 180-185.)

Henkilötodisteluun siirryttäessä tuomari tiedustelee vastaajalta, haluaako hän tulla asiassa kuulluksi, sillä vastaajalla on oikeus kieltäytyä omasta kuulemisestaan. Kuulemiset aloitetaan asianomistajasta, jos hänet on henkilökohtaisesti paikalle kutsuttu ja syyttäjä on häntä ha-

lunnut asiassa kuulla todistelutarkoituksessa. Asianomistajan on ehdottomasti pysyttävä totuudessa, josta tuomari yleensä häntä vielä muistuttaa. Seuraavaksi on vuorossa vastaajan kuuleminen, jos hän on siihen suostunut. Vastaajalla ei ole totuudessapysymisvelvollisuutta, mutta tietysti pyritään ja toivotaan, että vastaajakin kertoisi asiat totuuden mukaisesti. Viimeisenä kuullaan syyttäjän tai muiden asianosaisten nimeämät todistajat, jos sellaisia asiassa on. Todistajalta otetaan aina vala, joka vannotaan Jumalan kautta tai vakuutus, joka vannotaan kunnian ja omantunnon kautta. Vala ja vakuutus velvoittavat todistajaa puhumaan totta vankeusrangaistuksen uhalla, mistä tuomari yleensä muistuttaa todistajaa. Se asianosainen, jonka kutsuma todistaja on, saa aloittaa kyselemisen. (Vuorenpää 2009, 186.)

Henkilötodistelun jälkeen on vuorossa loppulausunnot ja seuraamuskeskustelu. Ensimmäisen puheenvuoron käyttää syyttäjä, seuraavan asianomistaja ja lopuksi on vastaajan vuoro. Loppulausunnoissa kukin asianosainen vuorollaan ottaa kantaa siihen, onko syyte tullut toteennäytetyksi vai ei, ja perustelee kantansa. Syyttäjä kertoo myös seuraamuskannanottonsa eli kertoo, paljonko hän vaati vastaajalle rangaistusta teosta. Rangaistus voi olla joko sakkorangaistus tai ehdollinen tai ehdoton vankeusrangaistus. Syyttäjän vaatiessa ehdotonta vankeutta ottaa hän yleensä myös kantaa mahdolliseen yhdyskuntapalvelun määräämiseen. Yhdyskuntapalvelun määräämistä varten syyttäjä on yleensä tilannut rikosseuraamuslaitokselta lausuman, jossa kerrotaan, soveltuuko vastaaja heidän mielestään yhdyskuntapalveluun. Tällainen lausuma voidaan tilata myös käsittelyn tässä vaiheessa, mikäli kaikki osapuolet siihen suostuvat ja vastaaja sitä vaatii. Tämä tarkoittaa, ettei ratkaisua voida antaa heti käsittelyn jälkeen. Syyttäjän pidettyä loppupuheenvuoronsa on asianomistajan ja vastaajan vuoro pitää omansa ja kommentoida syyttäjän rangaistusvaatimusta. Mikäli asianosaisilla on ollut avustajia, he antavat tässä kohden laskunsa, joita syyttäjä voi kommentoida muun muassa paljoksumalla johonkin toimenpiteeseen käytettyä aikaa ja näin ollen laskun suuruutta, tai olla huomauttamatta mistään, jos lasku on hänen mielestään kohtuullinen. (Vuorenpää 2009, 186 - 188.)

Tämän jälkeen asia jätetään käräjäoikeuden ratkaistavaksi. Käräjäoikeus voi antaa ratkaisunsa hetken kuluttua pääkäsittelyn jälkeen tai kansliassa. Mikäli ratkaisu tulee pääkäsittelyn jälkeen, tulee kaikkien muiden sihteeria ja oikeuden kokoonpanoa lukuun ottamatta poistua salista. Käräjäoikeus harkitsee ratkaisunsa ja julistaa tuomion sen harkittuaan. Joskus tuomio annetaan myöhemmin kansliassa, koska tuomari haluaa harkita ratkaisua pidempään tai soveltuvuusselvityksen tilanne yhdyskuntapalveluun määräämistä varten edellyttää, että ratkaisu annetaan myöhemmin. Tällöin tuomari ilmoittaa päivän, jolloin tuomio annetaan ja se on viikon ajan nähtävissä käräjäoikeuden asiakaspalvelussa. Tuomio voidaan lähettää asianosaisille sähköpostilla, faksilla tai postilla heidän näin pyytäessään. Tuomion julistamisen tai antamisen yhteydessä annetaan muutoksenhakuohjeet tyytymättömyyden ilmoittamiseksi ja muutok-

senhakemiseksi, jos joku asianosainen ei ole tyytyväinen käräjäoikeuden ratkaisuun. (Vuorenpää 2009, 191 - 193.)

2.5.3 Pääkäsittelyn jälkeen

Edellä mainitsinkin, että tuomio voidaan julistaa joko suoraan käsittelyn jälkeen tai myöhemmin kansliassa. Mikäli tuomio julistetaan samana päivänä käsittelyn jälkeen, kannattaa sen sisältö itseä koskevilta osin painaa mieleen mahdollista tyytymättömyyden ilmoitusta varten, sillä tuomarista riippuen tuomion kirjallinen versio ei välttämättä valmistu viikon sisällä. Tyytymättömyyttä tulee ilmoittaa seitsemän (7) päivän kuluessa tuomion annosta, jos haluaa valittaa koko tuomiosta tai jostain sen osa-alueesta. Valitus tulee toimittaa käräjäoikeuteen kolmenkymmenen (30) päivän kuluessa. Muutoksenhausta annetaan tai lähetetään kirjalliset ohjeet aina tuomion yhteydessä. Valituksen ja vastavalituksen saavuttua asiakirjat lähetetään hovioikeuteen ja asia siirtyy hovioikeuden käsiteltäväksi. Jos valitusta ei tule, tuomio jää lainvoimaiseksi. Jos kukaan osapuolista ei ilmoita tyytymättömyyttä asiassa, tuomio jää myös lainvoimaiseksi. Tuomion jäädessä lainvoimaiseksi asianomistajalle lähetetään siitä virallinen jäljennös, jos hänellä on ollut yksityisoikeudellinen vaatimus asiassa. Tätä jäljennöstä asianomistaja voi tarvita perieessään saataviaan vastaajalta, mutta tästä tarkemmin jäljempänä. Asianomistajan on myös hyvä muistaa itse olla yhteydessä käräjäoikeuteen ja pyytää lähettämään virallinen jäljennös tuomiosta lainvoimaisuusmerkinnän kera. Asianomistajalle tällaisen tuomion tilaaminen on ainakin kerran maksutonta. (Oikeuslaitos 2012.)

3 Asianomistajan vahingonkorvausvaatimus ja sen periminen

Korvattava vahinko ja vahinko yleisesti eivät ole sama asia. Korvattavalla vahingolla tarkoitetaan sellaista vahinkoa, joka on määritelty vahingonkorvauslaissa. Rikoksesta seurannut vahinko voi sen kärsijälle olla esimerkiksi mielipaha tai viha, eli psyykinen vahinko, josta ei korvausta makseta. Tämän takia on tärkeää selvittää, onko kyseessä vahinko, josta maksetaan korvausta vai ei. Rikoksen aiheuttamasta vahingosta tulee selvittää, onko se henkilö-, esine- vai varallisuusvahinko ja vahingonkärsijän suhde vahinkoon eli onko se välillinen vai välitön vahinko sekä onko kyse aineettomasta vai aineellisesta vahingosta. Lakiin perustumattomat korvausvaatimukset hylätään. (Virtanen 2011, 371 - 373.)

Vahinkoa kärsinyt ei myöskään saa päästä rikastumaan vahingonkorvauksilla eli hyötymään vahingosta. Tämä tarkoittaa sitä, että esimerkiksi esineen vahingoittumisesta korvataan sen hetkinen esineen arvo eli vuoden vanhasta esineestä ei voi saada enää uuden esineen veroista korvausta. Ongelmallista tämä on henkilövahinkojen korvaamisessa, sillä henkilölle sattuneella vahingolla ei ole hintaa. Pääsääntö kuitenkin on se, että henkilö, joka vahingon on kärsinyt, saatettaisiin korvauksilla sellaiseen asemaan, kuin hän ei olisi vahinkoa ollenkaan kärsinyt.

Käytännössä ei kuitenkaan kaikissa tapauksissa voida korvata sitä, mitä on vaadittu, sillä pitää katsoa, mikä on kohtuullinen korvaus aiheutuneesta vahingosta ja esimerkiksi alaikäiselle vastaajalle ei voi tuomita täyttä korvausta maksettavaksi. (Virtanen 2011, 371 - 373.) Tuomarin tulee aina tapauskohtaisesti harkita, mikä on oikea korvaus mistäkin vahingosta ottaen huomioon niin asianomistajan kuin vastaajankin edun.

3.1 Vahinkolajit

Tässä luvussa kerron vahinkolajeista, joita ovat henkilövahingot, esinevahingot ja varallisuusvahingot. Ensiksi hieman henkilövahinkoasiain neuvottelukunnan suosituksista, joka helpottaa tiettyjen vahinkojen korvaamista. Henkilövahinkoasiain neuvottelukunnan suositukset koskevat kivusta ja särystä sekä muusta tilapäisestä haitasta, pysyvästä haitasta sekä kärsimyksestä eli aineettomista vahingoista vahingonkorvauslain 5 luvun nojalla suoritettavien korvausten määrää. Henkilövahinkoasiain neuvottelukunnan suosituksista selviää keskiarvo korvausten suorittamiselle. Suositukset kattavat kaikki Suomen käräjäoikeudet ja ne perustuvat neuvottelukunnan tekemään otokseen käräjäoikeuskäytännöstä. Usein myös avustajat vetoavat näihin suosituksiin esittäessään vaatimuksia päämiehensä puolesta. Nämä suositukset siis pitkälti määrittelevät sen missä haarukassa aineettomista vahingoista määrätään suorittamaan korvauksia. (Virtanen 2011, 389 - 390; Kaivola, Könkkölä, Lindgren, Norrman, Savolainen & Vihermaa 2011, iii.)

3.1.1 Henkilövahingot

Yksi vahinkolaji, josta asianomistaja voi hakea korvausta, on henkilövahingot. Niiden korvaamisesta määrätään vahinkolain 5 luvussa 2§:ssä (VahL 5:2). Henkilöllä, joka on kärsinyt vammasta, sairaudesta tai muusta terveydentilan muutoksesta, on oikeus saada korvausta henkilövahingosta. Rikosasian asianomistaja on tämän lainkohdan mukaan oikeutettu korvaukseen, jos hänelle on aiheutunut rikoksen takia henkilövahinko. Asianomistaja voi vaatia korvausta kärsimistään henkilövahingosta, joita ovat ruumiinvammat, sairaudet ja jotkin asianomistajan psyykkisessä tilassa ilmenevät häiriöt. Nämä kolme terveydentilan häiriötä tulee pystyä osoittamaan lääketieteellisin keinoin. Konkreettisesti vahingonkärsijä voi pyytää korvausta kivusta, särystä ja muusta tilapäisestä haitasta sekä pysyvästä haitasta sekä myös ansionmenetyksestä ja tarpeellisista sairaanhoitokuluista ja muista tarpeellisista kustannuksista ja henkisestä kärsimyksestä. (Hemmo 2005, 162 - 163.)

Henkilövahinko voi aiheuttaa vahinkoa myös kärsineen henkilön omaisille, esimerkiksi elatuksen menetyksenä ja erilaisina kustannuksina sekä kärsimyksenä. Vahingonkorvauslain mukaan vahinkoa kärsineen vanhemmille, lapsille ja aviopuolisolle tai muulle näihin rinnastettavalla erityisen läheisellä henkilöllä on oikeus saada korvausta kohtuullisissa määrin vahinkoa kärsi-

neen hoitamisesta aiheutuneista tarpeellisista kuluista ja ansionmenetyksestä. Lisäksi omaisilla tai sillä, joka on hoitanut surmansa saaneen hautaamisen, on oikeus saada kohtuullista korvausta hautaamisen aiheuttamista kustannuksista. Edellä mainituilla henkilöillä on oikeus kuolemantapauksissa saada kohtuullista korvausta heille aiheutuneesta kärsimyksestä, sairaanhoito- ja muista tarpeellisista kustannuksista sekä ansionmenetyksestä, mikäli kuolema on aiheutettu tahallisesti tai törkeästä huolimattomuudesta. (Vahingonkorvauslaki 5 luku 2d §, 4a § ja 4b §.)

3.1.2 Esinevahingot

Toinen vahingonkorvauslaji on esinevahingot. Esinevahingoilla tarkoitetaan esineen rikkoutumista, tai esineen joutumista pois käytöstä ilman vaurioita. Esinevahinko voi kohdistua niin irtaimeen omaisuuteen kuin kiinteäänkin omaisuuteen. Kiinteän omaisuuden esimerkiksi vaurioituneen kiinteistön kohdalla puhutaan yleensä arvon alenemisesta eikä rikkoutumisesta. Myös esineen joutuminen pois omistajan käytöstä ulkopuolisesta syystä on esinevahinko. Tällaisia syitä voivat olla esimerkiksi varkaus tai ulkopuolelta tuleva hajuhaitta, mikä estää esineen käytön. (Virtanen 2011, 456 - 457.)

Asianomistajan ei kannata heti ostaa uutta tuotetta vahingoittuneen tilalle, ellei se ole tuhoutunut täysin. Asianomistajan kannattaa ensin selvittää, saisiko hän esineensä korjattua ja järjestää mahdollinen korjaus niin, ettei tarpeettomia kustannuksia aiheudu, sillä korvaus rajoittuu niiden toimenpiteiden korvaamiseen, joiden ansiosta esine saadaan siihen kuntoon, missä se oli ennen vahingoittumista. Mikäli esinettä ei saada korjattua entiselleen, tai esineen arvo on korjattuna alhaisempi kuin alkuperäisenä, voi asianomistaja eli vahingonkärsijä saada korvausta arvonalenemisesta. Esimerkkinä on tapaus, jossa esineen vahingoittuminen on laskenut sen myyntihintaa, eikä siitä korjattunakaan saada yhtä paljon, kuin alkuperäisestä esineestä olisi saatu. (Hemmo 2005, 199 - 200.)

Alkuperäisen esineen vahingoiduttua niin, ettei sitä voida enää korjata, ei asianomistajan kannata tuudittautua siihen, että hän saa ilman muuta ostaa uuden vastaavan esineen, ja tämä korvataan hänelle. Hän saa ostaa uuden esineen, mutta korvaus ei välttämättä ole samansuuruinen kuin uuden esineen arvo. Uuden esineen arvo on oletettavasti arvokkaampi ajatellen sen pidempää käyttöikää ja mahdollisia uusia ominaisuuksia kuin vanhemman, jo käytetyn esineen. Näin ollen koko uuden esineen arvoa ei välttämättä voida korvata, vaan korvattava summa perustuu arvoon, joka menetetyllä kohteella on ollut. Jos voidaan ajatella, ettei uuden esineen uusilla ominaisuuksilla ole vahingonkärsijälle erityistä hyötyä, saatetaan koko uuden esineen arvo korvata. Vahingonkärsijän ei kuitenkaan tarvitse korjata tai ostaa uutta esinettä vahingoittuneen tilalle, vaan hänellä on oikeus vaatia korvausta tuhoutuneesta tai vahingoittuneesta esineestä. Korvauksen arvioiminen tosin ei ole yhtä helppoa, kun ei saada

tietoja uuden tai korjatun esineen kustannuksista. Kuten kaikkien vahingonkorvausten kohdalla myös esinevahingoissa pitää muistaa, että kaikki tapaukset pitää tutkia yksilöllisesti. (Hemmo 2005, 200 - 201.)

3.1.3 Varallisuusvahingot

Kolmas vahinkolaji on varallisuusvahingot. Niitä ovat edellä kerrotuista henkilö- ja esinevahingoista henkilölle aiheutuvat taloudelliset vahingot tai vahingot, jotka eivät aiheudu henkilö- tai esinevahingoista eli puhtaat varallisuusvahingot. Varallisuusvahingon korvaaminen on selkeämpää silloin, kun vahinko on koitunut henkilö- tai esinevahingon aiheuttamasta hoito- tai korjauskustannuksesta. Kun kyseessä on puhdas varallisuusvahinko, on korvauksen miettiminen ongelmallisempaa. Puhtaasta varallisuusvahingosta voi olla kysymys esimerkiksi, kun julkisuuteen kerrottu tieto aiheuttaa jollekin vahinkoa, tai liiketoiminnassa kilpailijalle on aiheutettu vahinkoa sopimattomalla menettelyllä. Varallisuusvahingosta, joka ei ole henkilö- tai esinevahinkoon liitännäinen, voi saada korvausta, kun vahinko on aiheutunut teosta, joka on rangaistavaa, tai johtunut julkisen vallan käytöstä tai korvauksen tuomitsemiseen on jokin erityisen painava syy. Varallisuusvahinkoja yleisempiä yksityishenkilön kannalta ovat kuitenkin henkilö- ja esinevahingot, joiden muodostuminen ja korvauskäytännöt ovat yksiselitteisempiä. (Hemmo 2005, 149 - 154.)

3.2 Korvaukset suoraan vastaajalta

Korvausten perimisessä paras tapa asianomistajan kannalta on se, että asianomistaja saa sovittua vastaajan kanssa korvausten maksusta suoraan ilman välikäsiä. Tämä on toimiessaan myös asianomistajalle nopein ja helpoin tapa saada hänelle tuomittu korvaus. Aina tämä ei ole mahdollista, koska voi olla, ettei vastaaja suostu yhteistyöhön asianomistajan kanssa ja kieltäytyy maksamasta korvauksia. Pahoinpitelyn tai muun henkilön fyysisyyteen kohdistuneen rikoksen seurauksena voi asianomistaja pelätä vastaajaa niin paljon, ettei kykene sopimaan korvausten maksamisesta tämän kanssa. Tällaisissa tapauksissa avustajasta voi olla apua, mutta avustajakaan ei välttämättä hoida tällaisia tapauksia, joten voi olla helpompi ratkaisu antaa joko ulosoton periä saatava vastaajalta, tai pyytää korvausta Valtiokonttorista. Mikäli asianomistaja pystyy järjestämään korvauksen maksun vastaajan kanssa, hänen kannattaa antaa vastaajalle jokin eräpäivä mihin mennessä sovittu summa on oltava maksettuna asianomistajalle. Tällöin vastaajalla on mahdollisuus vapaaehtoisesti suorittaa hänen maksettavakseen määrätty korvaus, ennen kuin asianomistaja vie asian ulosottoon tai hakee korvauksia Valtiokonttorista, minkä jälkeen vastaajaan voidaan kohdistaa muunlaisia perintätoimia.

3.3 Korvaukset ulosoton kautta

Ulosotolla tarkoitetaan maksamattomien maksuvelvoitteiden täytäntöönpanoa tai muiden ulosottokaassa mainittujen velvoitteiden täytäntöönpanoa (Linna 2008, 17). Ulosottoa hoitaa ulosottolaitos. Ulosottomies on yleisnimitys ulosoton virkamiehille, ja heitä ovat johtava kihlakunnanvouti, kihlakunnanvouti ja kihlakunnanulosottomies. Jokainen heistä hoitaa ulosottomiehen tehtäviä sen mukaan, kuin ulosottokaassa on määritelty. Kihlakunnanulosottomiehet ovat kihlakunnanvoutien alaisia ja hoitavat heille määrättyjä tehtäviä hyvin itsenäisesti. (Hemmo 2005, 26-27.) Sekä velkojan että velallisen edun valvominen on yksi ulosottoviranomaisen tärkeä tehtävä. Pääsääntöisesti velkojen perintä pyritään suorittamaan maksukehotusten avulla. Mikäli tämä ei kuitenkaan onnistu, joudutaan velallisen palkkaa ja omaisuutta ulosmittaamaan. Tällä tarkoitetaan sitä, että velallisen palkasta tai eläkkeestä otetaan tietty osa velkojen maksuun tai hänen omaisuuttaan myydään ja näin saadaan velkoja maksettua. (Oikeuslaitos 2012.)

Velkoja voi olla käräjäoikeuden tuomitsemien korvausten saaja eli asianomistaja, joka ei ole saanut korvauksia suoraan perittyä vastaajalta tai ei ole halunnut niitä häneltä suoraan perijän jonkin syyn takia. Tällöin asianomistaja eli tässä kohden velkoja voi hakea saataviaan ulosoton kautta. Velkojan tulee tehdä kirjallinen ulosottohakemus ja toimittaa se velallisen eli vastaajan asuinpaikan ulosottovirastoon. Mikäli ulosottohakemuksen toimittaa vahingossa väärän paikkakunnan ulosottovirastoon, hakemus siirretään automaattisesti oikean paikkakunnan ulosottovirastoon, jotta ulosottomies pystyy aloittamaan sen käsittelyn. Hakemukseen tulee merkitä hakijan eli velkojan nimi, henkilötunnus, osoite ja puhelinnumero sekä sen tilin numero, jonne saatava tulisi suorittaa. Velallisesta tulisi ilmoittaa hänen nimensä ja osoitteensa, velallisen osoite ilmenee käräjäoikeuden tuomiolauselmaasta, joka on tuomion lopussa sekä velallisen henkilötunnus, puhelinnumero ja tieto hänen tuloistaan tai omaisuudestaan, jos tällaista tietoa on tiedossa. Tietysti hakemuksesta on käytävä ilmi perittävä summa ja mahdollisen koron alkamispäivä, jos korkoa on vaadittu. Mikäli velallisia on useita, tulee ilmoittaa ne henkilöt joilta velkaa vaaditaan perittäväksi. Ulosottohakemus tulee allekirjoittaa ja sen mukaan tulee liittää virallinen oikeaksi todistettu jäljennös tuomiosta tai päätöksestä. (Oikeuslaitos 2012.)

Velkojan jätettyä ulosottohakemus ulosottoviranomaiselle asia tulee vireille, ja velalliselle annetaan vireilletuloilmoitus ja maksukehotus. Mikäli velallisella on rahaa, hän maksaa velkansa maksukehotuksen saatuaan, tai ulosottomies voi antaa velalliselle maksuaikaa, jotta tämä saa saatavan maksettua. Mikäli maksua ei näillä keinoilla saada, ulosottomies suorittaa ulosmittauksen. Ulosmitata voidaan palkka, eläke, veronpalautus tai muu toistuva tulo tai rahavarat tai tilillä olevat varat tai kiinteää myyntiä edellyttävää omaisuutta kuten auto tai kiinteistö. Ulosmitattavaa kiinteää omaisuutta myydään huutokaupalla tai vapaalla myynnillä.

Maksukehotuksella tai ulosmittauksella saatu maksu tilitetään velkojalle, ja mahdollisesta maksamatta jäävästä osasta annetaan velkojalle varattomuuseste. Varattomuusestetodistus annetaan myös silloin, jos velalliselta ei löydy lainkaan ulosmitattavaa omaisuutta. (Linna 2008, 42 - 43.) Velallisen koko omaisuutta ei voida ulosmitata. Esimerkiksi koko velallisen palkkaa ei voida käyttää velkojen maksuun, vaan velalliselle on jätävä vähintään suojaosuus, ja ulosmittaus tehdään erillisen taulukon mukaisesti suojaosuuden ylittävästä osuudesta riippuen velallisen tuloista.

3.4 Korvaukset valtiokonttorin kautta

Haastattelin tiedonhankintatarkoituksessa Valtiokonttorin lakiasianpäällikkö Pekka Syrjästä Valtiokonttorin toiminnasta ja sen maksamista korvauksista asianomistajalle. Syrjänen kertoi haastattelussaan, että Valtiokonttori muodostuu kolmesta eri toimialasta. Toimialoja ovat vakuutustoimiala, jossa hoidetaan korvaustoimintaa ja rahoitustoimiala, jossa huolehditaan muun muassa valtion velanotosta ja lainanhoidosta sekä hallinnon ohjauksesta. Lisäksi Valtiokonttori antaa valtion sisäiseen hallintoon erilaisia ohjeita ja määräyksiä, lähinnä talous- ja henkilöstöhallinnosta. Nämä kolme toimialaa ovat täysin erillään toisistaan eikä niillä ole oikeastaan paljoakaan tekemistä keskenään. Valtiokonttoriin kuuluvat vielä valtion IT-palvelut. Kaiken kaikkiaan Valtiokonttorissa kaikki toimialat mukaan luettuna on noin 500 työntekijää. (P. Syrjänen.)

Valtiokonttorin korvausten maksaminen perustuu rikosvahinkolakiin. Vuonna 1973 voimaan tullut ensimmäinen laki keskittyi lähinnä henkilövahinkoihin. Korvauksia on tähän päivään mennessä hieman laajennettu, mutta henkilövahingot ovat ehdottomasti suurin ja tärkein korvausala. Korvausta voi saada myös esine-, omaisuus- ja talousvahingoista, mutta tällöin vaaditaan erityisehtoja. Korvauksia maksetaan esimerkiksi vanki- tai poikakotikarkureiden tai hoitolaitoksista karanneiden aiheuttamista vahingoista. Kysymys saattaa olla myös sosiaaliperustein korvattavista vahingoista, eli uhrin asema on sellainen, että korvaus on kohtuullista maksaa. Nämä viimeksi mainitut ovat kuitenkin melko harvinaisia. Valtiokonttori saa vuodessa noin 5000 hakemuksesta, josta yli 90 % koskee henkilövahinkoja ja alle 10 % esine- ja varallisuusvahinkoja. (P. Syrjänen.)

Valtion varoista voidaan maksaa korvausta rikoksesta kärsineelle Suomessa tai muussa Euroopan Unionin jäsenvaltiossa asuvalle henkilölle, joka on joutunut rikoksen uhriksi Suomessa. Korvausta ei kuitenkaan makseta, jos vahingon yhteys Suomeen on ollut vähäinen. Myös ulkomailla rikoksen uhriksi joutuneella on oikeus korvaukseen, mikäli hänen kotipaikkansa rikoksen tekohetkellä on Suomi. Korvausta hakevan täytyy oleskella ulkomailla joko opiskelun tai työn takia tai näihin verrattavasta syystä. Huomioon täytyy ottaa myös uhrin ja tekijän suhteen läheisyys, rikoksen läheinen yhteys Suomeen, sen laatu ja uhrin mahdollisuus saada kor-

vausta jostain muualta. Mikäli Suomen valtio ei korvaa Euroopan Unionin jäsenvaltiossa tapahtuneen rikoksen aiheuttamia vahinkoja, voi uhri hakea korvausta tekopaikan valtiolta heidän lakiansa perusteella. Korvausta valtion varoista voi saada henkilövahingosta, kärsimyksestä, esinevahingosta ja taloudellisesta vahingosta. (Valtiokonttori 2006, 2.)

Rikoksen aiheuttamasta henkilövahingosta kärsineelle maksetaan korvausta kivusta, särystä ja muusta tilapäisestä haitasta, pysyvästä haitasta ja pysyvästä kosmeettisesta haitasta, sairaalakuluista ja muista vahingon aiheuttamista kuluista sekä ansionmenetyksestä ja teon yhteydessä vahingoittuneista vaatteista ja käyttöesineistä kohtuulliseksi katsotussa määrin. Mikäli henkilövahingon kärsineen läheinen joutuu häntä hoitamaan, läheiselle maksetaan korvausta ansionmenetyksestä ja hoitamisesta. Työnantajalle korvataan rikoksen uhrin työkyvyttömyysajan palkka tai vastaava korvaus, jonka työnantaja on uhrille maksanut. Rikoksen uhrin kuolemaan johtavissa tapauksissa korvataan henkilövahingosta johtuvat elatuksen menetys, hautauskustannukset kohtuullisissa määrin ja ansionmenetys sekä sairaanhoitokulut ja muut kustannukset surmansa saaneen erityisen läheisille henkilöille. Korvausta voi hakea myös loukkauksen aiheuttamasta kärsimyksestä, kun asianomistaja on joutunut seksuaalirikoksen uhriksi tai hänen vapauttaan on rikoksella loukattu, esimerkiksi hän on joutunut laittoman uhkauksen tai vapaudenmenetyksen kohteeksi. 1.1.2008 tulleen muutoksen myötä kärsimyskorvausta voidaan maksaa myös asianomistajalle, joka on joutunut tapon, murhan tai surman yrityksen kohteeksi tai törkeän pahoinpitelyn tai sen yrityksen kohteeksi, eli hänen koskemattomuut- taan on vakavasti loukattu. (Valtiokonttori 2006, 3.)

Esinevahingosta saa korvausta valtion varoista vain, jos vahingon on aiheuttanut vanki tai muu viranomaisen huostassa oleva henkilö, laitokseen sijoitettu henkilö esimerkiksi mielisairauden, mielentilatutkimuksen tai päihteiden takia, ulkomaalaislain perusteella säilöön otettu henkilö tai lastensuojelulain perusteella huostaan otettu tai laitoshoitoon sijoitettu henkilö. Rikoksella aiheutettu vahinko yhdyskuntapalvelun tai nuorisorangaistuksen töiden tai tehtävien aikana korvataan työnantajalle tai sivulliselle henkilölle. Huomattavan suuret esinevahingot, joiden syntymiseen on vaikuttanut vahinkoa kärsineen ikä, sairaus, vamma tai muu syy, joka on aiheuttanut avuttomuuden, voidaan korvata valtion varoista. Tällöin otetaan huomioon myös uhrin taloudellinen tila ja muut olosuhteet. Esimerkiksi petoksella aiheutettu taloudellinen vahinko voidaan korvata vastaavin edellytyksin, jos se ei ole yhteydessä henkilö- tai esinevahinkoon. Korvausta voidaan maksaa uhrille myös oikeudenkäyntikuluista, jotka ovat aiheutuneet asian käsittelystä tuomioistuimessa ja ovat rikosvahinkolain perusteella korvattavia. (Valtiokonttori 2006, 4.)

Korvausta haettaessa Valtiokonttorista tulee täyttää hakemus, joka on muun muassa Valtiokonttorin Internet-sivuilla. Hakemuksen liitteeksi tulee laittaa jäljennös tuomiosta, tai jos asiaa ei ole tuomioistuimessa käsitelty, jäljennös esitutkintapöytäkirjasta tai muusta luotet-

tavasta selvityksestä, jossa vahinko käy ilmi. Hakemukseen on hyvä liittää myös lääkärinlausunto mahdollisista vammoista ja työkyvyttömyydestä, selvitys ansionmenetyksestä ja mahdollisesti muualta saaduista korvauksista, sekä kuitit ja laskut kaikista aiheutuneista kuluista. Mitä törkeämpi rikos on kyseessä, sitä laajempi toimitettavan materiaalin tulisi olla. Puhuttaessa esimerkiksi ihan tavallisesta pahoinpitelystä lainvoimainen tuomio riittää hakemuksen liitteeksi. Työkyvyttömyys tulee näyttää toteen dokumentein, esimerkiksi lääkärinlausunnolla. Suomalainen rikosvahinkojärjestelmä ei edellytä, että korvauksen saajan tulisi periä saataansa millään muulla tavalla, eikä hänen tarvitse yrittää periä korvauksia rikoksen tekijältä. (Valtiokanttori 2006, 6 - 7; P. Syrjänen.)

Korvauksen hakijalla ei tarvitse olla tietoa rikoksen tekijän maksukyvyistä, eikä hänen tarvitse siitä minkäänlaista selvitystä esittää. Hakijan tulee kuitenkin ilmoittaa hakemuksessaan, onko hän saanut korvausta rikoksen tekijältä tai jonkin vakuutuksen perusteella. (Valtiokanttori 2006, 6-7.) Korvausta tulee hakea ensisijaisesti mahdolliselta omalta vakuutusyhtiöltä tai esimerkiksi Kelalta, mikäli sieltä on mahdollisuus saada esimerkiksi sairaspäivärahaa. Korvaushakemusta ei välttämättä kannata lähettää Valtiokonttoriin ennen tuomioistuimen lainvoimaisen tuomion saamista, sillä korvaushakemusta ei voida käsitellä ennen sitä. Vaikka asia ei mene tuomioistuin käsittelyyn, korvausta voi hakea esimerkiksi liittämällä sovittelusopimuksen hakemukseen, tai näyttämällä, että aiheutunut korvaus on rikoksella aiheutettu ja asia ratkaistaan sen pohjalta. Hakemus tulee saattaa vireille Valtiokonttoriin kolmen (3) vuoden kuluessa lainvoimaisesta tuomioistuimen tuomiosta, tai jos asia ei mene tuomioistuin käsittelyyn kymmenen (10) vuoden kuluttua rikoksen tekemisestä. (P. Syrjänen.)

Korvausta maksaa Valtiokanttori ja se maksetaan pääsääntöisesti tuomioistuimen tuomion mukaisesti, eikä korvattaville määrille makseta korkoa. Jos korvaus on suuri ja uhrin oikeus siihen ilmeinen, voidaan korvausta maksaa jo etukäteen, mikäli korvausasian ratkaisu myöhästyy Valtiokonttorissa. Valtiokonttorilla on kuitenkin oikeus poiketa tuomioistuimen ratkaisusta ja maksaa pienempi korvaus, mutta tämä tulee erikseen perustella. Ei siis pidä olettaa, että Valtiokanttori maksaa saman summan kuin mitä tuomioistuin on tuominnut. (Valtiokanttori 2006. 5-6.) Esimerkiksi jos vastaaja on myöntänyt kaikki vaaditut korvaukset sellaisenaan, ja näin ollen tuomioistuin on ne tuominnut, Valtiokanttori tutkii, mikä on kohtuullinen summa maksettavaksi. Samoin harkitaan, jos tuomioistuimen päätös ylittää syystä tai toisesta vallitsevan korvauskäytännön. Henkilövahinkojen korvaamisessa kokonaan hylkääviä päätöksiä ei ole juuri ollenkaan. Kyse on lähinnä siitä maksetaanko se mitä vaaditaan vai vähemmän, eli jätetäänkö jotain kokonaan korvaamatta vai katsotaanko, että maksettava määrä tulee olla vähäisempi. Esine-, omaisuus- ja talousvahinkojen korvausten hylkäävien päätösten määrä on suurempi, sillä niiden kohdalla katsotaan usein, etteivät olosuhteet täyty. Korvauksia maksetaan vuosittain noin 14-16 miljoonaa euroa, ja esimerkiksi vuonna 2010 korvauksia maksettiin noin 14 miljoonaa euroa ja vuonna 2011 taas 16,1 miljoonaa euroa. (P. Syrjänen.)

Valtiokonttori ei itse peri asianomistajalle maksamiaan korvauksia vastaajilta, vaan sen hoitaa Oikeusrekisterikeskus. Suurin piirtein 10 % maksetuista korvauksista saadaan perittyä vuosittain vastaajilta takaisin. Syrjänen piti merkittävänä sitä, että viime vuonna poliisille ilmoitettuja rikoksia oli noin 40 000 kappaletta ja näistä noin 5 000:sta haettiin korvausta Valtiokonttorista. Syrjänen halusi myös painottaa Suomen järjestelmää Valtiokonttorilta haettavissa korvauksissa. Se on oikeastaan aika harvinainen maailmanlaajuisesti ajateltuna. Se ei nimittäin velvoita minkäänlaisen kontaktin ottamista vastaajaan saati sitten ulosottoa. Esimerkiksi Ruotsissa edellytetään korvausten perimistä ensiksi ulosottoa ennen niiden hakemista sikäläisestä Valtiokonttorista. (P. Syrjänen.)

4 Ohjeen laatimisprosessi ja työn tulosten arviointi

Työni toiminnallisena tavoitteena oli laatia ohje rikosasian asianomistajille tuomittujen korvausten perinnästä, se on työni liitteenä 1. Olen tehnyt ohjetta yhteistyössä Helsingin käräjäoikeuden 8 osaston osastonjohtajan Riitta Savolaisen kanssa. Aluksi keräsin ylös kollegoilta kuulemieni ja omien kokemusteni pohjalta asioita, joista olisi hyvä mainita ohjeessa. Kävimme yhdessä Riitta Savolaisen kanssa läpi keräämiäni asioita ja sovimme ohjeen sisällöstä suurpiirteisesti. Tämän jälkeen aloin itsekseni hahmotella ohjetta ja sen tarkempaa sisältöä liittäen sinne Riitta Savolaisen kanssa puhumamme kohdat. Lähetin ohjeen Riitta Savolaiselle kommentoitavaksi ja hän lupasi esitellä ohjettani rikososaston osastonjohtajien yhteisessä kokouksessa sekä pyytää heiltä palautetta. Tämän jälkeen tapasimme Riitta Savolaisen kanssa ja kokosimme ohjeen lopulliseen muotoonsa.

Ohjeeseen on kerätty lyhyesti tiedot erilaisista asianomistajan perintätavoista. Perintämenetelmiä ei ole luokiteltu mitenkään suositeltavaan järjestykseen, vaan jokainen voi katsoa sieltä itselleen sopivimman vaihtoehdon. Tietysti suositeltavaa olisi, että asianomistaja ja vastaaja voisivat keskenään sopia korvauksen takaisinmaksusta. Olen jättänyt ohjeistamisen perinnän suorittamisesta tietystä järjestyksessä pois sen takia, että Valtiokonttorista voi hakea korvausta ilman, että on ollut vastaajan kanssa yhteydessä korvausten maksamisesta. Ohjeen lopussa on Helsingin käräjäoikeuden, Helsingin ulosottoviraston ja Valtiokonttorin yhteystiedot. Ohje on pituudeltaan vain yhden sivun, ja tämän olemme Riitta Savolaisen kanssa mietti-neet sopivaksi pituudeksi, jotta asianomistaja voisi helposti yhdellä silmäyksellä nähdä tarvittavan informaation.

Ohjetta ei ole vielä otettu virallisesti käyttöön työpaikallani, sillä se pitää vielä hyväksyä johdoryhmän kokouksessa ennen käyttöönottoa. Ohje sai jo laatimisvaiheessa hyvää palautetta. Moni kollegani sanoi sen tulevan tarpeeseen, ja useampaan otteeseen olen kuullut, että ohjetta olisi kaivattu jo käyttöönkin. Uskon siis, että ohjeesta tulee olemaan hyötyä käräjäsii-

teereille asianomistajien palvelemisessa ja helpottaahan se varmasti kärjäsihteerinkin työtä, kun on valmiina kerätty asioita, joita voi asianomistajalle kertoa.

Muuten opinnäytetyötäni tehdessä koin erityisen haastavaksi aiheen rajaamisen. Rikosprosessi on niin laaja kokonaisuus ja oli haastavaa rajata työ koskemaan vain asianomistajaa ja hänen asemaansa rikosprosessissa. Onnistuin mielestäni kuitenkin hyvin rajaamaan kertomani pelkkiin asianomistajaa koskeviin asioihin ja kertomaan kattavasti asianomistajan mukanaolosta prosessin eri vaiheissa.

Opinnäytetyön tekeminen on ollut työni kannalta todella hyödyllistä. Olen oppinut asianomistajan asemasta rikosprosessissa ja erityisesti työn teko on lisännyt valmiuksiani opastaa asianomistajaa korvausten perinnässä. Emme tietenkään saa antaa juridista neuvontaa asianomistajille, mutta pystyn paremmin ohjaamaan heidät oikealle taholle, josta he saavat ammattitaitoista neuvontaa asiaansa.

Lähteet

Kirjalliset lähteet

Frände, D., Havansi, E., Helenius, D., Koulu, R., Lappalainen, J., Lindfors, H., Niemi, J., Rautio, J., Virolainen, J. 2012. Prosessioikeus. 4. uudistettu painos. Helsinki: SanomaPro.

Helminen, K., Fredman, M., Kanerva, J., Tolvanen, M., Viitanen, M. 2012. Esitukinta ja pakkokeinot. Helsinki: Talentum.

Hemmo, M. 2005. Vahingonkorvausoikeus. Porvoo: WS Bookwell Oy.

Jokela, A. 2008. Rikosprosessi. 4. uudistettu painos. Helsinki: Talentum.

Kaivola, J., Könkkölä, M., Lindgren, H., Norrman, W., Peltola, A., Savolainen, R., Vihermaa, K. 2011. Henkilöasiain neuvottelukunnan suositukset. 2. painos. Helsinki.

Linna, T. 2008. Ulosottokaaren pääkohdat. Helsinki: Talentum.

Virtanen, P. 2011. Vahingonkorvaus. Laki ja käytännöt. Helsinki: Edita.

Vuorenpää, M. 2009. Prosessioikeuden perusteet. Prosessioikeuden yleisiä lähtökohtia sekä menettely käräjäoikeuden tuomioon asti. Helsinki: Talentum.

Sähköiset lähteet

Oikeuslaitos 2011. Helsingin käräjäoikeus. Viitattu 30.3.2013. <http://oikeus.fi/6061.htm>

Oikeuslaitos 2012. Käräjäoikeudet. Viitattu 13.10.2012. <http://oikeus.fi/4323.htm>

Oikeuslaitos 2012. Muutoksenhaku. Viitattu 13.10.2012. <http://oikeus.fi/5832.htm>

Oikeuslaitos 2012. Oikeusapu. Viitattu 2.3.2013. <http://oikeus.fi/5648.htm>,
<http://oikeus.fi/14005.htm> ja <http://oikeus.fi/5651.htm>

Oikeuslaitos 2012. Tuomioistuimet. Viitattu 13.10.2012. <http://oikeus.fi/4315.htm>

Oikeuslaitos 2012. Ulosotto. Viitattu 14.10.2012. <http://oikeus.fi/4312.htm> ja
<http://oikeus.fi/5599.htm>

Rise - Rikosseuraamuslaitos 2012. Viitattu 5.2.2013.
<http://www rikosseuraamus.fi/49172.htm>

Valtiokonttori. 2006. Korvaus rikoksen uhrille, Rikoksella aiheutetut vahingot 1.1.2006 alkaen. Helsinki: Valtiokonttori

Valtiokonttori. 2012. Viitattu 10.11.2012.
<http://www.valtiokonttori.fi/Public/default.aspx?nodeid=15825&culture=fi-FI&contentlan=1>

Haastattelut

Syrjänen, P. 2012. Lakiasiainpäällikön haastattelu 5.11.2012. Helsinki.

Julkaisemattomat lähteet

Helsingin käräjäoikeus. 2011. Vuosikertomus. Viitattu 30.3.2013.

Kuviot

Kuvio 1: Rise - Rikosseuraamuslaitos 2012. Viitattu 5.2.2013.

<http://www.rikosseuraamus.fi/49172.htm>

Liitteet

Liite 1. Ohje asianomistajalle tuomittujen korvausten perinnästä	39
--	----

Ohje asianomistajalle tuomittujen korvausten perinnästä

Saadaksenne käräjäoikeuden tuomitsemat korvaukset Teidän on itse huolehdittava korvausten perinnästä.

- Voitte sopia suoraan vastaajan kanssa istunnon jälkeen korvausten maksamisesta. Voitte esimerkiksi antaa vastaajalle tilinumeronne, jonne vastaajan on korvaus maksettava. Voitte ilmoittaa vastaajalle myös eräpäivän, johon mennessä korvaus tulee suorittaa. Käräjäoikeuden tuomiosta käy ilmi maksuvelvolliseksi määrätyn vastaajan yhteydistiedot.

- Jos ette halua toimia edellä kerrotulla tavalla tai vastaaja ei eräpäivään mennessä ole suorittanut korvauksia Teille, voitte periä saatavanne ulosottoteitse eli antaa ulosottoviraston hoitaa saatavienne perinnän. Teidän tulee tällöin olla yhteydessä vastaajan asuin- tai kotipaikan ulosottovirastoon.

- Teidän tulee laatia ulosottohakemus, johon liitetään virallinen jäljennös käräjäoikeuden antamasta tuomiosta. Ulosottohakemuksen saa osoitteesta www.oikeus.fi kohdasta Lomakkeet sivun vasemmassa reunassa ja virallisen jäljennöksen käräjäoikeudesta pyytämällä. Hakemus tulee toimittaa kirjallisesti tai sähköisesti ulosottovirastoon.

Lisää tietoa ulosotosta saa osoitteesta www.oikeus.fi ja kohdasta Ulosotto.

- Korvauksia saattaa olla mahdollista saada rikosvahinkolain nojalla myös Valtiokonttorista ilman, että on ensiksi perinyt saatavia vastaajalta tai ulosoton kautta. Korvausta voi saada esimerkiksi henkilövahingoista aiheutuneista kustannuksista, kuten kivusta ja särystä sekä muusta tilapäisestä haitasta ja pysyvästä haitasta sekä sairaanhoitokuluista ja ansionmenetyksestä.

- Valtiokonttorin nettisivuilta löytyy hakemus, jonka voi täyttää ja tulostaa siellä, mutta sitä ei voi lähettää sähköisesti. Hakemuksen mukaan tulee liittää virallinen jäljennös käräjäoikeuden lainvoimaisesta tuomiosta. Tärkeimpien rikosten kohdalla on hyvä toimittaa myös lääkärintodistus tai sairaskertomus vammoista ja mahdollisesta työkyvyttömyydestä sekä todisteellinen selvitys ansionmenetyksestä työkyvyttömyys tapauksissa. Mukaan tulisi liittää myös mahdollinen selvitys jo saadusta korvauksesta kuten vakuutusyhtiön päätös tai ulosottotilitys.

Lisää tietoa korvausten hakemisesta Valtiokonttorista saa osoitteesta www.valtiokonttori.fi tai ottamalla yhteyttä Valtiokonttoriin

Yhteystietoja:

Helsingin käräjäoikeus
Porkkalankatu 13, 00180 Helsinki
postiosoite: PL 650, 00181 Helsinki
sähköposti: [helsinki.ko\(at\)oikeus.fi](mailto:helsinki.ko(at)oikeus.fi)
vaihe: 029 56 44200

Helsingin ulosotto
Mäkelänkatu 2 A, 00500 Helsinki
postiosoite: PL 190, 00511 Helsinki
sähköposti: [helsinki.uo\(at\)oikeus.fi](mailto:helsinki.uo(at)oikeus.fi)
vaihe: 029 56 22600

Valtiokonttori
Sörnäisten rantatie 13, 00530 Helsinki
postiosoite: PL 14, 00054 Valtiokonttori
vaihe: (09) 77251